

591739476

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

09.6271 Se

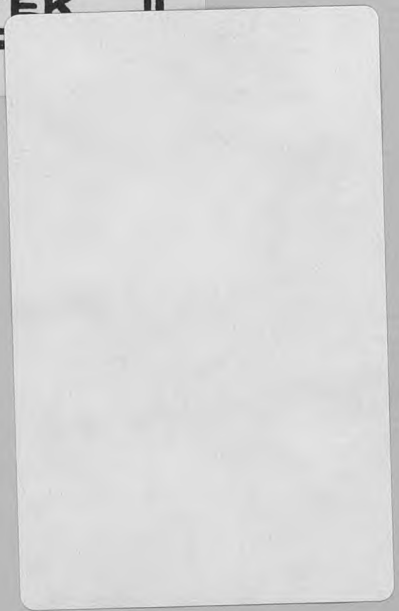
RHB

09.37.25 20 22 k

09, 6271

Se

Kuske Krikker og Køretøjer

KJØBENHAVNS VOGNMANDSLAUG

1478 * 1953

Kuske, Krikker og Køretøjer

Kuske, Krikker og Køretøjer

SMAA VIGNETTER TIL VOGNENS HISTORIE

Skrevet til Københavns Vognmandslaug af
HANS HARTVIG SEEDORFF PEDERSEN

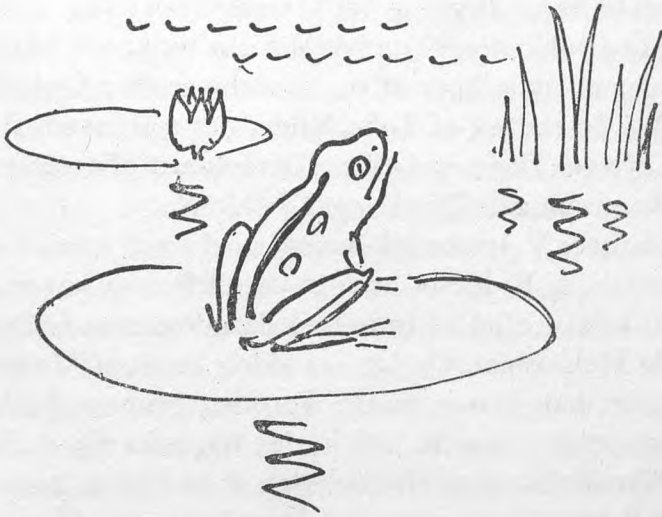
Tegninger af
AXEL NYGAARD

1478 · 1953

KJØBENHAVNS VOGNMANDSLAUG

MCMLIII

HVIDBJØRN KØRER

DET er vel en tolv-fjorten Somre siden, men en Sommerdag var det, et Par Uger før Sankt Hans. Tibirke Ellemose, den gamle side Fjordbund mellem Ramløse Bakker og mine egne Høje, havde lige dampet Duggen af sig, Bierne krydsede lavt over Græsset, og i et tornet Krat, filtret sammen af Slaaen og Hunderoser, sad en Nattergal og sang med Brystfjerene struttende ret ud i Luften som en dirrende Halskrave.

Vi var to Mand i Mosen, Johannes V. Jensen og jeg. Mer end een Gang havde vi talt om et Kryds gennem Engdra-

gene med Oldtidslandet som Maal, men først nu var det blevet til Alvor. Begge to bar vi vores Oppakning af Hypoteser, og Johannes V. utvivlsomt den tungeste: Muligheden for at finde Spor af en Baadehavn eller Ophalingsplads i Nærheden af Tofte Kilde, det rustfarvede Væld, som i fjærne Dage var helliget Dyrkelsen af Himmelduden Ti, han, som gav Tibirke og Tisvilde Navn.

Johannes V. Jensen gik forrest, med smaa korte Vugg i Hofterne og Fødderne strengt parallele som hos en Nomade i Fart. Eller en Indianer! Barndommens Stifinder i bløde Mokkasiner. Og jeg har aldrig kendt et Menneske, der som han kunde mærke Fortiden gennem Saalerne. Hvor han end traadte, gav Jorden noget fra sig, et Skaar, en Flinteflække eller Halshvirvlen af en Uroxé, hentet op med Fyldet fra en meterdyb Dræningsrende. Ogsaa den Dag fejrede hans Sporsans smaa Triumfer, der fyldte ham med et sødt Behag. Han fandt paa en af de kuplede Bakkeøer, der engang havde været havomflynede Holme, Rester af en Flora, der fortalte os, at de, som for Aartusinder siden havde befolket dette Jordskud, havde haft grønne Egekroner over sig. Vi hørte begge Skoven suse.

Baadehavnen fandt vi ikke – og dog er den der, selvfølgelig! – men vi trak længst forsvundne Færdselslinjer op og gik dem efter i Terrænet. Lønner fik vi et Par Aar efter, da Tørvespaderne afdækkede Mosens berømteste Fund: den stenlagte Færdselsvej fra romersk Jærnalder, der svarer saa smukt til Himmerlands Borremose endogsaa hvad selve Navnet angaar. Borreengene hedder den Lokalitet, som vi hin Dag gennemvandrede med Jærnalderfolkets Kørebane usynlig under os, dækket af Kæruld og Nellikerod. Vi var ihvertfald paa Sporet.

Oppe paa Johannes V. Jensens Bakke skiltes vi efter Turen. Men før jeg gik hjem til mit, gjorde han et lille rapt Slag med Haanden som før at sømme en Sandhed fast:

– Her er en Mand paa sikker Grund. Her har de kørt! –

Jeg saae paa de to Fordybninger, der løb et Stykke som Grøfter gennem Lyngen, og Nomaden, der nu søgte nedad mod sit Hus, blev med Et til en Skikkelse, som han selv havde skabt. Det var Hestebetvingeren og Køresvenden Hvidbjørn jeg saae, og den Stump Oldtidsvej, som hans Haand havde peget paa, var det første Hjulspor efter hans slingrende Kærre.

Hvidbjørn. Ja, husker De ham? . . . Hans Fart over Sletterne ved Vintertid, med Vildhestene foran, fulde af Løbskhed, og Slæden huggende fra Højre til Venstre som en Baad i oprørt Sø. Og husker De ham om Sommeren, hvor Slæden er stuvet væk som en ubrugelig Ting, men Drømmen om Farten stadig skummer ham i Blodet . . . Han grunder. Han grunder igen.

»Se der er nu Rullerne, han plejer at lade sine Fartøjer løbe i Søen med . . . Om man gjorde en rund Træstok fast under Slæden, saadan at den fulgte med og blev ved at rulle under Mederne hele Tiden?

Hvidbjørn kan ikke faa Rullen ud af sit Hoved. Han prøver, lægger Remme om begge Ender af en tyk Træstok og hænger den under Slæden; men Remmene binder og vil ikke lade Rullen gaa rundt.

Den behøver jo nu heller ikke at røre Jorden i hele sin Længde, Hvidbjørn hugger den tynd undtagen ved Enderne og faar den nu virkelig til at hænge ved; men det har ingen Art før han i Stedet for Remmene gør Hul i selve Mederne og lader det tynde af Rullen gaa deri.

Nu kunde Slæden virkelig køre paa den bare Jord. Men de runde Træskiver i Enden maatte gøres større, tages af en tykkere Træstamme, og det var et langt Stykke Arbejde at hugge den tynd paa Midten; hvorfor ikke gøre en Stang fast paa Slæden og lave Hullet i selve Skiverne?

Det knitrer i Hvidbjørns Haar ved Tanken; han faar Tømmerarbejdet gjort og ser sig saaledes efter flere Somres møjsommelige Forsøg og et uendeligt Hakkeri med Stenøksen i Besiddelse af den første Kærre.

Nu Hestene for! Hvidbjørn henter et Par, og det kan nok hændes, de vender det hvide ud af Øjnene ved Synet af dette Stillads med to maaske meget skæbnesvangre Hjul under. De rømmer sig og bæver saa smaat, gør sig rede til en Galop, om det saa skal være til Verdens Ende, for Friheden, og det maa de godt, mener Hvidbjørn; men de skal staa stille, saa længe til de har faaet Læderremmene paa; en lille Smag af dem hen ad Flankerne gør dem paa een Gang villige til at tage dem paa og mere frihedslystne til Gavn for, hvad Hvidbjørn har i Sinde. Et Bidsel af Hjortetak i Munden til at skumme over, væk fra Hovederne, Dreng, og den glade Hvidbjørn kører . . .«

Om denne første rasende Kørsel med Hest og Kusk og skumplende Hjul fortæller Johannes V. Jensen os en Ting, der nok maa staa for hans egen Regning: den skænkede Hvidbjørn Ilden. Røg og Gløder, tilslut den klare Flamme, brød ud fra de hedede Nav, og modsat Vognen ved Eliæ Himmelfart kvaskede Hvidbjørns Køretøj sammen i en ublid Forvirring af splintret og rygende Træ. Men Ilden fik han altsaa, den kostelige Gave.

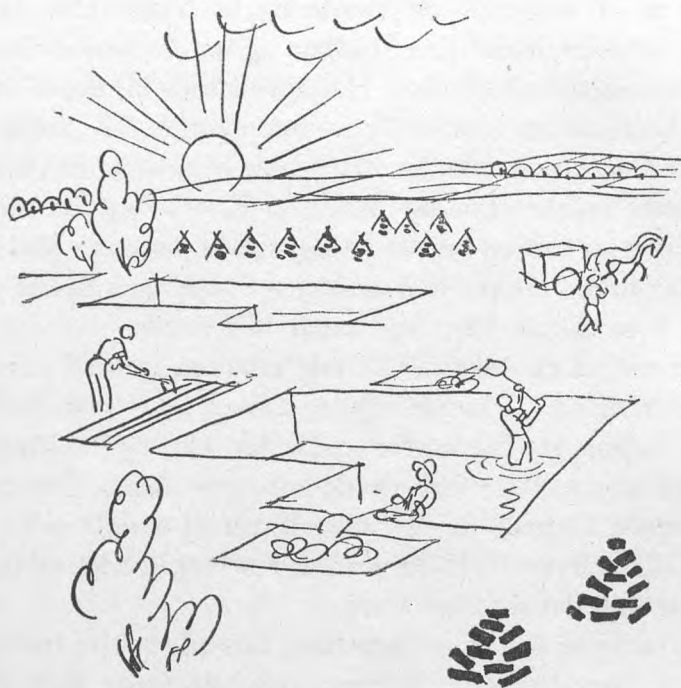
Senere Tidens Vognmænd – som alle er af Hvidbjørns Æt – vil hæfte sig mere ved andre Erfaringer, som han ud-

drog af sin Prøvetur og gjorde sig til Nytte. Han lærte først at hælde Vand paa Hjulene og senere hen at smøre Vognen med Fedt og Talg. Han forbedrede Hjulene. »Ski-ver taget paa tværs af en Træstamme kunde ikke holde og krævede et umenneskeligt Arbejde at hugge fri; han lagde to stærke Stykker Træ sammen over Kors og gjorde Navet i Midten; uden om bøjede han et stærkt Asketræs Skud af et Haandlets Tykkelse hele Vejen rundt og surrede det med Svineskinds Øle. Surringen beskyttede han ved at lægge endnu en Asketræs Skinne udenom igen til at tage imod Slid, og nu kunde Hjulet næsten ikke blive bedre. Han forlængede Navet, for at Hjulet ikke skulde slingre. Ogsaa Vognen selv forbedrede han, gav den en Stang til at spænde Hestene for og Svingeltræer til Skagler.«

Saaledes byggede Hvidbjørn sit Køretøj, ene Mand fuldbragte han det sindrige Værk.

Naturligvis skal Fornuften have Lov til at rejse Indvendinger. Den siger os at Vognen, selv i sin første, primitive Form, er Summen af Generationers Taalmod og Eftertanke. Men denne Selvfølgelighed kan hverken rokke ved Digterens Fantasi eller hans Ret til at samle Processen i een enkelt Skikkelse, Foregangsmanden, Geniet, der skaber Tingen paa Trods af Vanskelighederne og de Middelmædiges skæve Smil.

De, som ikke var med, da Indbildningskraften blev fordelt, men maatte nøjes med at faa Part i Skyklapperne, vil hellere banke paa Videnskabsmandens Dør for hos ham at søge anden og bedre Besked. Og dog vil det ikke nytte dem stort. Slige Folk vil snart erfare, at den kølige Forskning ikke har noget bedre at byde paa end den digtende Fabulant, – ja, hvad værre er: i det Store og Hele giver den

ham Ret. Den betragter – ganske som Digteren – den gamle Medeslæde som Vognens Forløber og Udspring, men peger maaske tydeligere paa Mellemlæddet, Slæbestellet eller *Sluffen*. Den udgør – siger Kaj Birket-Smith – Urtypen for det vigtigste af alle Landjordens Færdselsmidler, Vognen. Og han fremhæver, at mange primitive Vogne ikke er andet end en Sluffe, forsynet med Hjul.

Dette Vognens Urbillede fik Tid og Fremskridt aldrig vidsket ud, Hjulsluffen fungerer endnu.

I Maj Maaned, naar Tørveskæringen tager Fart, rykker Sluffernes Vogntog ud i de danske Moser. Som lave Strids-

kærrer ruller de frem mod Gravene, kørt af unge Krigere, der bliver teglrøde som Azteker under Solens Brand. Paa Aflægningspladsen tippes den blaasorte Vælling over ved en sindrig Mekanisme, som Hvidbjørn vilde have misundt sine Sønner. Ogsaa naar vi kaster Blikket ud over den hjemlige Synsrand ser vi Slufferne igang, trukket af Hund eller Hest, eller af den taalmodige Oxe. Og deres Arbejdsfelt har været det bredest tænkelige. Det har strakt sig fra de nordamerikanske Prærier til Indiens Rismarker, ja helt ud til de støvede Veje i Kinas Løss.

En Rejse gennem Asien er endnu idag en lærerig Anskuelserundervisning i Vognens Historie. Side om Side med den gamle Sluffe, der slæber Inderens Plov til Markarbejdet, møder vi Kærrernes to Grundtyper – Een- og To-spandskærren – og her i Orienten, mener de Kyndige, kan vi hente Svaret paa hvordan den almindelige Vogn blev til, – Ordet som Begrebet taget i helt moderne Betydning. Et assyriske Relief fremstiller hvordan de Gamle bragte Kong Assur-nâsir-pals Obelisk paa Plads, et Arbejde, der af sine Udøvere krævede de samme Egenskaber som dem, Avesta-Digtningen tillægger Helten:

*Styrke som af Heste ti, Kraft som af Kameler ti,
Styrke som af Tyre ti, Styrke som af Bjerge ti,
Kraft af dybe Floder ti...*

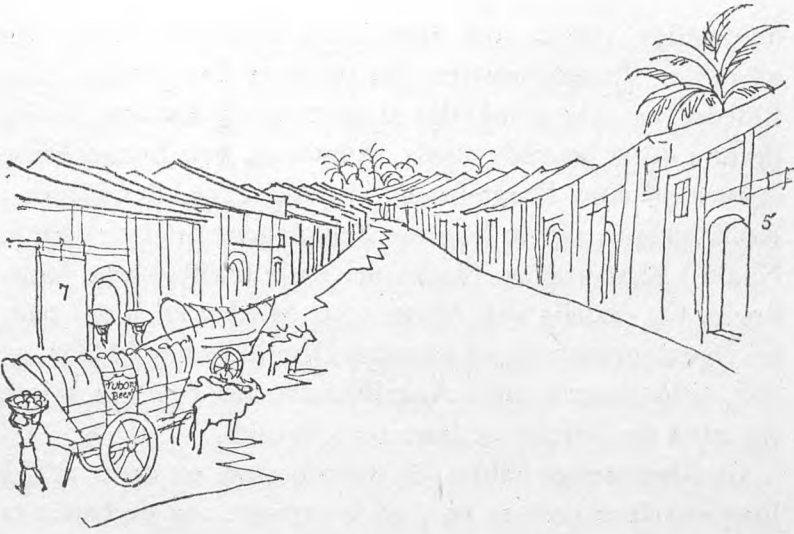
Denne voldsomme Kraftreserve, uddraget af Heste, Kameler, Tyre, Bjerge og Floder er paa det ærværdige Relief blevet erstattet eller dog understøttet ved Vognens Mekanik. Det er den, som interesserer os særligt i Billedet, fordi den ikke lader os i Tvivl om, at Problemet, fuld Udnyttelse af Vognen og især dens Lasteævne, havde fundet sin Løs-

ning paa assyrisk Grund næsten tusinde Aar før vores Tidsregning. For første Gang ser vi to Kærre forbundet med hinanden, – en firhjulet Vogn i Virksomhed! Simpelt det Hele – og dog en Revolution. Saa sandt som enhver Forbedring af Vognen har skabt nye Muligheder for Samfærdslen og trukket nye Spor ad Kulturens Veje.

Man kunde have troet, at en Vogn paa fire hurtigt vilde have gjort det af med den gamle Kærre. Men den holdt sig og hævdede sig, tilmed i et højt og eksklusivt Plan. Vognen var at sammenligne med det forslæbte Trækdyr, Kærren med en flyvende Hest. Over dens Brystning knejser Kong Assur-nâsir-pal i Krigens Tummel, eller den bærer ham ud til Jagtens Glæder i et næsten ubegrændset og vel-forsynet Reservat. I en Indskrift siger han beskedent:

»30 Elefanter dræbte jeg med min Bue, 257 mægtige Ur-oxer nedlagde jeg fra min Vogn, 370 vældige Løver fældede jeg med Spydet, saa let som om det var Fugle i Bur . . .« Saadan havde hver sin Opgave at passe. Mellem Vogn og Kærre var Rollerne blevet fordelt af Skæbnens uransagelige Haand. Vognen var viet til Slæb og Nytte, Kærren til Lyst, Dræbning og Død.

GUDDOMMELIGE HJUL

FÆRDES man en Tid paa Østens røde Landeveje, kan det ske, at man genfinder Hvidbjørns Hjul. Jeg saae det sidste Gang jeg var paa Ceylon og besøgte de smaa Landsbyer, der ligger gemt i Palmelunde langs Øens nordlige Kyst. Her er Befolkningen Hinduer, strengt orthodoxe, og Aarets religiøse Højtider fejres med samme oprigtige Sindelag som oppe i Indien. Der var ikke en Flække, som ikke havde sin Tempelvogn, tonstunge, gigantiske Køretøjer, som for Øjeblikket stod paa Stald i aabne Rafteskure, tækket med visne Palmeira-Blade.

Forsaavidt var Tidspunktet daarligt valgt. Jeg maatte renoncere paa den Oplevelse det altid er at se disse gud-

dommelige Vogne, som ambulante Silketelte bevæge sig ad *vidi'en*, Processionsstien, der omgiver Templerne. Men Billedet var ikke vanskeligt at genoplive i Tanken. Kvinderne i deres brogede *saree's*, Præsterne, hvis brune Arme rækker ud efter Frugtofrene, Musikanterne, der blæser i Konkyljehorn og de fromme Selvplagere med strittende Naale i Kinderne og Blodet drivende fra Ryggens Jærnkroge. Og endelig ved Aften, naar Mørket er faldet paa, en Pige der omsætter en gammel Hindulegende i Dans, og som tilslut, naar hendes Ankelbjælder tier, synes at opløse sig selv i en Duftsky af Jasmin og Sandel.

Guddommelige kaldte jeg disse Vogne, og de er det. I hver enkelt af dem er en Gud incarneret, og de bærer et Billede af den, til hvem de er indviet. Sivah har sin Oxe, Kandasami sin Paafugl, og Vishnu er legemliggjort ved en stejle Slange, en Cobra med strammet Nakkehud.

Andre Steder i Verden – ogsaa hos os – har Vognen været en hellig Ting, og det er rart at træffe en afsides Plet, hvor man stadig omfatter den med Veneration. Ogsaa rart at finde den udstyret med rent materielle Kvaliteter, som indgyder Ærefrygt. Det er Hjulene jeg tænker paa. Disse mægtige, sammenklampede Træskiver, der gør Indtryk af at være udsavet af et af de Kolossaltræer man træffer paa, naar man krydser Ceylons Jungle, – Kæmper, som i et Stykke aabent Parkland har klaret sig fri af Snyltere og nu har fem-sex Hundrede Aarringe staaende i Veddet.

Naar vi gik ind i Rafteskurenes Halvskygge – min Rejsekammerat for at fotografere og jeg for at lege Kulturhistoriker – forekom det os ufatteligt, at disse Tempelvogne overhovedet kunde bevæge sig. Der er noget helt uflytteligt over Hjul, som er gaaet i Tjeneste hos Indiens

høje Guder. Alene Dimensionen virker overvældende, – to Meter i Gennemsnit rokker ved alle vante Forestillinger. Og saa det, at der ingen Eger er, men blot en Flade med to svære Træpløkke i Kors. Hvem tør fæste Lid til et Hjul uden Gennemtræk!

Man har gjort det gennem utallige Slægtled og gjort det med Held. Endda er disse Tempelkøretøjer i Ceylons Hinduegne kun for Barnevogne at regne mod den Stamtype, som anvendes oppe i det gamle Moderland. Naar Regntiden sætter ind ved Puri i Orissa, da tager den store Vognfest, *rathāyatrā*, sin Begyndelse. Det er Jagannāth, Vishnu, Verdens Herre, det gælder, og den smykkede Tempelvogn staar rede til at gøre Rejsen fra de 120 Pagoder til Guddommens Lystgaard et Par Kilometer borte. Tempelvognen løfter sin barbariske Pragt over bølgende Pilgrimsskarer. Den staar som et strandet Kæmpelokomotiv, kørt fast i en Drive af Mennesker . . . Saa kommer Rykket – forplantet gennem Pilgrimsmængden – og de sexten Hjul, af samme Sværhed som dem, jeg lige har skildret, begynder langsomt at rotere. Tre Gudevogne er der, men blandt dem er Jagannāth's den tungeste. Hjulene virker som Møllestene sat paa Højkant, deres Vægt er næsten den samme, de borer sig dybere og dybere i Sandet . . .

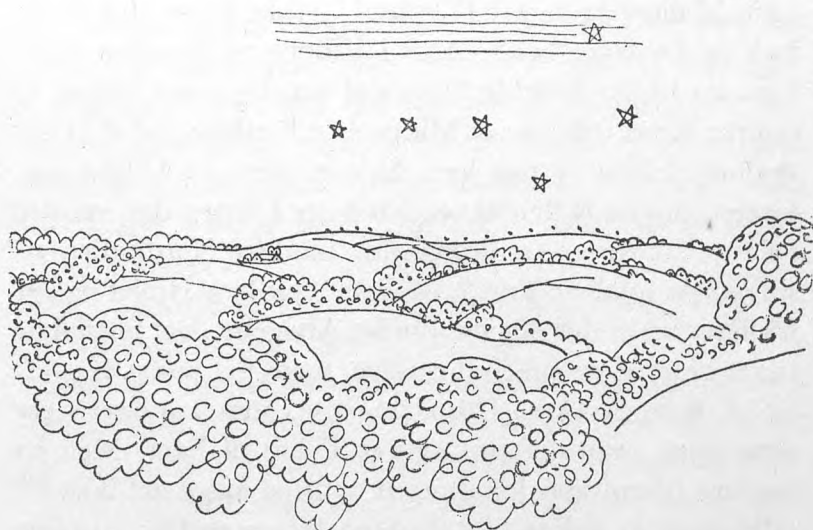
Men da lægger en samlet, fanatisk Menneskekraft sig i Trækselerne. Fire Tusinde indiske Bønder bøjer sig fremover som Siv for et Vindstød og rykker til. De stemmer Fødderne saa fast i Sandet, at Hælenes Achillessener ligner spændte Buestreng; Rygmusklerne træder frem som Kødet paa flaaede Dyr.

Og den, som har blot en Smule Kendskab til de gamle Kulturrigers Kunst, oplever nu noget sælsomt. Indskrif-

ternes Ord staar hørlige i Luften, og Relieffernes Billeder faar Virkelighedens Liv. Det er de Navnløse, Slavefolket, der har rejst sig af udslettede Grave for endnu engang at ofre en Pot Sved paa Gudernes eller en Selvherskers Befaling. Her paa dette Vognlad kunde ligge en Sfinx eller en Stenløve, – det kunde foregaa i Theben eller Ninive.

Asien er Kulturens og ogsaa Hjulets Hjemstavn; men hvor blev det født, og ved hvem blev det undfanget? Man har gættet, man har grublet og lagt Fundmaterialer sammen, men det sidste og afgørende Ord er ikke blevet sagt. Sporene peger dog ud over de kendte Oldtidskulturers Grændse helt ind imod Asiens Hjærte. Og hvis det er rigtigt, at det første Vognspor er blevet trukket i Centralasiens Steppeland, tør vi datere Hjulets Oprindelse til det 5. Aartusinde f. Kr.

»Sikre« Hjul finder vi først ca. 1000 Aar efter i Mesopotamiens præsumeriske Tid, men Arkæologerne er enige om, at vi nok skal komme længere tilbage. De accepterer ogsaa Hvidbjørns Fremgangsmaade. Hvis man formindsker en Trærulles Tykkelse paa Midten, har man allerede et Par simple Hjul forbundet med en Aksel, – siger igen Birket-Smith – og han lærer os videre, at den ældste Hjul-type, som naturligt udsprang af dette Forsøg – Træskivehjulet – ikke er bevaret i Indien alene, men selv i skjulte Kroge af vor egen lille Verdensdel. Dermed skal ikke være sagt, at Eger er et nymodens Paahit; de figurerer blot i det kulturhistoriske Perspektiv som en temmelig ung Invention. Deres Antal kunde variere. I Assyrien var Inddelingen fire eller otte, i det gamle ugudelige Babylon sex. Det var Sex-Egerhjulet, som Ægypterne overtog omkr. 1500 f. Kr., og som senere blev den herskende Form i Europa.

KÆRRER OG HIMMELVOGNE

MEN hvordan var vi selv, vore Stamfædre, kørende. Hvad veed vi om det? Ikke saa lidt endda og i alfald mer, end man ved første Øjekast skulde tro.

Nu er det vistnok saadan, at de fleste Mennesker er tilbøjelige til at betragte Nationalmuseets Dejbjergvogne som Danmarks første Køretøjer. Men Lyden af Vognrummel kommer længere indefra; i Tidernes Porthvælv er den hørlig allerede i yngre Stenalder, for godt og vel fire Aartusinder siden.

Til denne fjærne Periode, hvor Bondekulturen fik sit endelige Fodfæste paa dansk Grund, har Videnskaben (So-

phus Müller) dateret to Hjulfund i jydske Moser, fra Tindbæk og Dystrup, henholdsvis i Viborg og Randers Amt. Det er i begge Tilfælde Skivehjul det drejer sig om og af samme Konstruktion: et Midthul til Fastkiling af et cylinderformet Nav og paa hver Side af dette en Udskæring, formet som en Halvmaane, den højre i første, den venstre i sidste Kvarter, – (et Bronzealderfund fra Norditalien viser ganske analoge Træk). Mellem Tindbæk-Hjulet og det fra Dystrup er der dog en mindre Afvigelse. Det første har været gjort af en enkelt Træskive, mens det andet er samlet af flere Stykker. Udsparingerne, som karakteriserer dem begge, kan opfattes som et Tilløb til Eger. Men en nøgtern Mand som Johannes Brøndsted anser det ikke for udelukket, at et Egerhjul fra Stenalderen en Dag vil blive draget frem i Lyset. Vi venter blot paa, at det lykkelige Tilfælde før eller senere skal komme.

Hvis Sophus Müllers Tidsbestemmelse er rigtig – og intet taler positivt imod den – da sammenknyttes paa den smukkeste Maade de første danske Jorddyrkere med det første danske Hjul. De mødes paa et Tidspunkt, hvor Kulturens lange Dæmring netop ved Bondens Virke gaar over i klaren Dag.

Og dette svære, klodsede Hjul har tjent sin Herre vel. Det var tungt og taalmodigt som han sely, nærede ikke – som dets Brødre i Orienten – Drømme om at føre en bueskydende Pralhans ud til unyttige Jagter. Det var skabt til ærligt Arbejde og stilfærdig Dont. Saadan var Vilkaarene, og de stemte med dets Væsen.

Men selv den ydmyge, som i Stilhed affinder sig med Skæbnen, kan en Dag komme ud for en pludselig Ophøjelse. Saadan ogsaa vort kære Hjul.

Vi støder paa det henved tusinde Aar efter, og da er det ikke til at kende igen. Det er rensset for Pløre og Lerklumper og gjort af et Stof, der var ukendt for Stenaldermennesket, af Bronze. Men dertil bærer det en straalende Skive af et endnu sjældnere og kostbarere Metal: det rige, røde Guld. I denne sin nye og lettere Skikkelse har Hjulet ligesom hævet sig fra den klæge Bondejord og er gaaet paa Rejse i Rummet. Hen over Himmelbuen trækker det nu en Guddom, selve Solen!

Det er i denne Omgang et sjællandsk Mosedrag, ved Trundholm i Odsherred, der lukker Tørvejorden op og skænker os et Vognfund af Betydning. En overdaadig Genstand, saa mærkelig i sin Art, at den Jordbruger, som en Efteraarsdag i 1902 skar Solvognen op med sit Plovjærn, pure nægtede at tro paa dens Værdi og slet ikke kunde fatte dens Betydning. *Han* fandt Vognen, og firefyrrer Aar efter fandt Radioen ham. Jeg skrev i Sommeren 1946 en Udsendelse om vore Mosers Rigdomme set med Arkæologens Øjne, og i den betroede Trundholmmanden Lytterne, at han ikke agtede Vognen større, end at han gav den videre til sin Knejt som et Stykke havareret Legetøj. Nu gik det godt, eller bedre end ventet, og derfor kan vi tillade os at smile til Situationen: en lille sjællandsk Bondedreng, som i et Par Maaneder kører Hyp med selve Solskiven og Solens Hest til Gæk for intetanende Videnskabsmænd. Heldigvis fik *de* Lov at lege med, inden det blev for sent, og i den omtalte Radioudsendelse tolkede Professor Brøndsted Fundet saaledes, i det mindste i Hovedtrækkene:

Solvognen er Solen selv, men ikke nogen personificeret Guddom. Det er hellerikke den drejende Sol – hvis Rotation man naturligvis ikke havde klargjort sig, men en

gylden Skive, som Hesten drager hen over Himlen. Hjulene, 6 i Tallet, der bærer hele det plastiske Komplex af Solskive og Trækhest, er kun noget sekundært, men de har haft en viss praktisk Betydning. Naar ved Solfesternes Tid Guddommen skulde føres rundt for at velsigne Agrene, satte man Guldskive og Ganger, Sol og Hest, sammen paa en fælles Vogn. Derved skabtes – hvis man kan udtrykke det saadan – et levende Billede af Solens Rejse over den længselsfuldt ventende Jord. Denne Opfattelse, Agrenes Grokraft udløst ved den skinnende Solskives Magt, er en typisk Jorddyrketro. Men af Helleristningernes Tegn kan vi læse, at nye Forestillinger begynder at gøre sig gældende. I Kystegnene, hvor Havlinjen er den daglige Horizont og hvor Udfærdsdrømmene nu har taget Form, er det Skibet, der bærer den almægtige Klode. Solen er gaaet til Søs. Straalende sejler den bort over Havet.

DER er faa Steder i Verden, hvor Solen gaar saa storladent i Hav som ude ved Jyllands Vestkyst. Altid et op-højet Syn og altid skiftende. Den kan synke ned i en Sæk af Havgus eller smelte bort mellem Aftenskyernes Guld-lag. Den kan ogsaa slukkes som en gloende Bolt, der lang-somt sænkes i Svaletruget.

Fra Holmsland til Skarreklit maa dette Billede af »den sejlene Sol« have ægget Befolkningen til dristig Udfærd, hvor stærkt end Bygden og Jorderne bandt. Her mødte man ogsaa for første Gang det fremmede Skib. Det skete paa den Tid, da Alexander den Store var igang med at erobre Persien, at en græsk Købmand, Pytheas fra Marseille, styrer frem efter de nordlige Stjerner og gør Landgang paa den jydsk Kyst. Han breder brogede Tæpper ud over Sandet og lægger sine Varer frem: Glas med et Spil som af Regnbuer, herligt farvede Stoffer, Husgeraad af udbanket Sølv . . .

Mandfolkene giver sig Tid. Det er baade uklogt og i Strid med al god Opdragelse at røbe sin Interesse. Deres Blikke ligesom sætter hen over Kostbarhederne og hæfter sig ved andre og fjærnere Maal. I Afstand staar Kvinderne, tilsvarende stumme, men med Øjnene spejlfulde af Fristelser og Forventning.

Saa gaar Vestjyderne til det. De stabler deres Modbunke op og bygger den af Ting, som Grækeren er ude efter: smukke, glinsende Dyreskind, og Ravklumper som Bølgerne har skyllet iland fra Vesterhavets undersøiske Tørvelag og Fyrreskove.

Pytheas er ikke blot Købmand men Opdagelsesrejsende. Han vil vide, hvor han er, og spørger sig frem med mange Fagter. En uflyttelig Mand med et vel stængt Ansigt rasper et Stednavn af sig, der lyder som om man kastede Ral med en Skovl. Det skurrer i det fine græske Øre, – om igen! Ti Mand i Kor afleverer et rivende: *Rænum!* . . . I Pytheas' Nedskrivning bliver Bygdens Navn til Raunonia, og dermed er det senere Rænumkøbing eller Ringkøbing rykket ind i de tidlige Opdagelsers Historie.

Nu kan Læseren med nogen Føje sige, idet han travestrer Landets herligste Dialekt: Hwa' Dælen rager Ringkøbing mæ'!... Nej, tilsyneladende ikke, – og dog. Min skjulte Hensigt med at føre ham vesterud har den Baggrund, at her paa disse Kanter er Vognen fundet, den danske Vogn, i sin allerprægtigste Skikkelse. Den kom for Dagen ved Dejbjerg i 1880, og det drejede sig for den Sags Skyld ikke om en enkelt Vogn, men om to Exemplarer af samme Type. Blot var det ene saa medtaget, at det ikke har kunnet lade sig samle og opstille.

De Omstændigheder, der kendetegnede Fundet, viste klart, at Vognenes Henlæggelse var Led i en Kulthandling. De var viet Gods, skænket til Guderne paa den sædvanlige Vis: brudt itu og anbragt paa en formodentlig hegnet Plads i en Mose, hvor Enggræsset og Tørvemosset efterhaanden voxede op og dækkede Offergaven til. Nogen voldelig Sønderbrydning har Dejbjergvognene imidlertid ikke været Genstand for. Med en Forsigtighed, der kan tydes som Ærefrygt, er de enkelte Dele blevet skilt fra hinanden og med Omhu lagt paa Plads – varsomt har man behandlet de guddommelige Ting.

Køretøjerne stammer fra den Periode vi kalder den keltiske, fra Tiden kort før Kristi Fødsel, og keltisk Smag præger dem til de mindste Detaljer. Alligevel hælder man til den Overbevisning, at de er gjort af en indenlandsk Haandværker, en Mester, der har ladet sig gennemtrænge og inspirere af den Kunst, som blomstrede i den keltiske Kulturkreds. Og aldrig har en Vognmager, dansk eller fremmed, sat sig et værdigere Eftermæle.

En ødsel Udsmykning af Bronzebeslag – der maa have glitret som Guld i Solen – dækker Vognens Længdefjæle

og Endestykker og slynger sig videre som en frodig Ranke helt ud til Vognstangens Spids. Men ogsaa det tekniske er i Orden, Materialerne valgt med Fagmandens Omhu. Stang, Nav og Følge er af Ask, Egerne af Bøg, og Agestolen, der skulde være saa let som muligt, er forarbejdet af Elletræ. Vognene gaar paa fire Hjul (14 og 12 Eger). Hver Fælg er bøjet af eet Stykke Træ og er blevet omlagt med glødende Jærnbånd... I Sandhed, den Mand fortjente sit Mesternavn.

Naar man staar foran Trundholmvognens Montre, kommer man uvilkaarlig til det Resultat, at dette til Solskiven indviede Køretøj kun har været en Model, og at en virkelig Vogn i naturligt Format har gjort Tjeneste ved Kulten. Dejbjergvognene bestyrker En i Tanken. Deres Nedlægelse, deres Pragt, – alt siger os, at de ikke har været almindelige Brugsvogne eller en dødelig Stormands Eje. For megen Hellighed er lejret om dem.

Den Slutning kan vi maaske drage ved egen Hjælp, men derfor er der ingen Grund til at afvise et Vidnesbyrd, der næsten er saa gammelt som vore genfundne Vogne. I det Værk fra Aar 98, hvori Romeren Tacitus indgaaende fortæller om de nordlige Germaners Gudsdyrkelse, skildrer han ogsaa den Kultus, der knyttede sig til Jordens Moder Nerthus og som ganske svarede til Romernes egen Tilbedelse af Frugtbarhedsgudinden Kybele. Tænk nu paa Dejbjergvognen og hør hvad han siger:

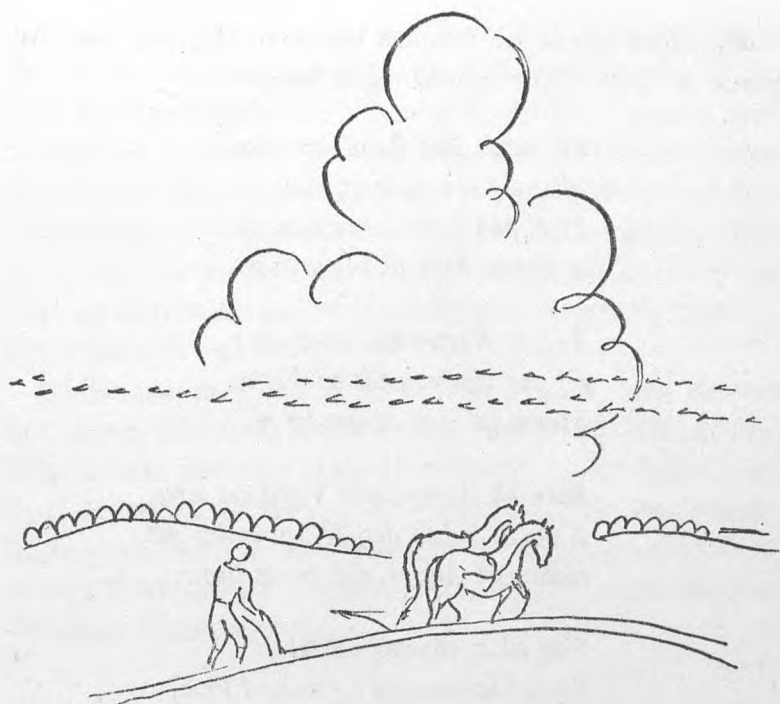
»Paa en Ø i Oceanet findes en hellig Lund og i denne en indviet Vogn, der er tildækket af et Omhæng, og som kun Præsten maa berøre. Han mærker, naar Gudinden er tilstede i dette lønlige Gemme, og naar hun kører afsted paa sin Vogn, der trækkes af Hunøxne, ledsager han hende

i dyb Ærefrygt. Da er der glade Dage, og der er Fest paa de Steder hun værdiges at komme til og tage Gæsteophold. Ingen Krig indledes, ingen griber til Vaaben, alt Jærn er gemt hen. Man bryder sig kun om Fred og Ro, og det varer ved saa længe, indtil Præsten bringer Gudinden tilbage til det hellige Sted, fordi hun har faaet nok af at færdes mellem Menneskene.

Dér vadskes saa Vognen og Tæpperne, og hvis man tør tro det Gudinden selv, i en afsides liggende Sø. Afvaskningen besørages af Trælle, som Søen strax efter opluger. Derfor vækker den en hemmelighedsfuld Rædsel og en hellig Uvidenhed om hvad der foregaar, – noget som kun de, der skal dø, faar at se.«

Genkendte De Vognen i Tacitus' Beretning og saae De Nerthus – nu endelig en Guddom, der har taget menneskelig Form – køre fra Ager til Ager, fra Boplads til Boplads med Frugtbarhed og Parringstrang i sit Spor. Ja sikkert har der, som den gamle Romer saa behersket udtrykker det, været Liv og glade Dage dér hvor hun kom i Foraarets og Udsædens forjættende Tid. Godt med Mad og godt med Øl. Smil, Leg og gudsvelsignet Elskov til langt ind i de lysere Nætter.

Saaledes ruller den første virkelige Vogn gennem Danmark med en kørende Gudinde, der vækker baade Dyrenes og Menneskets Kærlighed, lægger Grunden til nye Kuld og faar Byggen til at spire i Markens Riller. Dens Indtog og Formaal kunde ikke være smukkere.

DER gik før disse tidlige Tider en anden Guddom gennem Danmark. Han hed Heimdal, men paa sin Vandring mellem Menneskene kaldte han sig Rig. Det er ham om hvem Sangen Rigþula er lagt. I hver Hytte han kom til, lagde han sig imellem Husets Folk, tøvede – som det hedder – i trende Nætter og gik videre ad Vejen. Men ved ham og hans Avlekraft blev Kvinderne Mødre til alle Slægter og Stænder, til Trælle og frie Mænd, Bonde, Haandværker, Krieger og Konge.

Rig kom ogsaa til Ammas og Afas Hus, og om Følgerne af hans Natteophold siger Sangen:

*Vel kunde Rig Raad dem sige,
rejste sig saa, rede at sove.
Midt paa Lejet lagde han sig,
og Salens Folk til begge Sider.*

*Trende Nætter han tøved dér;
gik saa videre, midt ad Vejen.
Monne nu lide Maaneder ni.*

*Barn fik Amma, med Vand det østes.
KARL de kaldte det, Konen svøbte det,
rødmusset Ansigt, Øjnene spilled.*

*Tog til at voxte og vel trives.
Stude han tæmmed og smeded Plov,
tømred Huse og tækked Lader,
LAVED KÆRRER og kørte Plov.*

Med disse Vers gør Eddaen, Nordens ældste Digtning, Bonden til Vognens Skaber og svejser dem begge sammen i et Skæbnefællesskab. Vognen blev den Bofastes Ven, som Ard og Plov havde været det fra Tider ingen mer kunde huske. Den bar de Byrder, som før havde krummet Mandens Ryg og ældet ham før Tiden, den kortede de lange Veje og skabte Nærhed mellem Bygderne. Overalt i Hverdagens Gærning var den med.

Jorden var dens Virkeplads; men paa Himmelbuen straaled dens Billede. Højt over de tørveklædte Hustage kørte Dejbjergvognene endnu, styret af Guderne!

Naar Bonden havde fodret af, kunde det hælde, at hans Tanker for en Stund hvirvlede ud i det ufattelige Rum. Han stemte Ryggen mod Husets lerklinede Fletværk, støttede sig til Hjemmets trofaste Væg for at afbøde en Svimmel, der fik Hjærnen til at dreje og gjorde Sjælen usikker.

Deroppe, hvor Mælkevejen gik som et sandet Spor tværs over de kuldetindrende Sletter, saae han Vognene lyse, og han talte underlig bevæget de Stjærner, der trak deres Omrids op.

Kvennavognen saae han, den lille Bjørn. Men det var Mændenes Køretøj, Karlavognen, der holdt Blikket fast. Maaske var det efter den, at Ammas og Afas Søn havde bygget den første Kærre. Men en ny Magt havde overtaget baade Køretøj og Navn. Nu var det Odin med Dæknavnet Karl, der fik Vognen til at svinge rundt mellem de blæsende Vinterstjærner.

DER er flere Digttere end vi tror. Hvem tør benægte, at selv det jævreste Sind famler efter Verset og Ordenes Mystik, naar det en Aften gennemstrømmes af uklar Undren. Hvem tør sige, at ikke Jærnalderbonden med Øjnene rettet mod Odins Vogn har formet et Stæv, der gik i Jorden med ham selv. Men leder vi efter det, kan vi finde det igen.

To Tusind Aar efter staar en ny Bonde ved sin Husgavl oppe i Sallingland og ser de samme Stjærner, som alle dan-

ske Slægter saae. Men Bonden, Jeppe Aakjær, er ogsaa en Digter... Og ved Lampen i sit Arbejdsværelse former han de Strofer som Karlsvognen saa længe har ventet paa:

*I det vældige Rum, hvori Kloderne svæver,
hvor de drager som Flager af Mulm og af Lys,
hvori Stjernernes Tusinder flimrer og bæver
under Almagts Pust og det eviges Gys –*

*I det Tavshedens Dyb er du sat til at vandre
med din knækkede Stang omkring Nordboens Pol,
og naar Jordbuens Skygger har taget de andre,
staar du lige ukuet, syvstjernede Sol! –*

*Jeg har talt dine Hjul, før jeg knap kunde stave,
jeg har ridset DIT Billed i Rudernes Rim;
jeg har set dig saa stor over sneede Grave,
men saa bleg, naar det gjæred i Vaarnattens Kim.*

Den Aften i 1906, hvor jeg første Gang læste disse hængende Vers – lange Linjer, der bevægede sig som Dønninger – er blevet staaende i min Hukommelse. Som i Digtet var ogsaa mine Vinduer dækket af Isblomster, men jeg aandede et lille Hul i de frosne Blade for at komme Vognen, Stjernebilledet nærmere. Jeg var fjorten Aar dengang – og gik rundt med Længsler, som jeg ikke kunde gøre rede for. Digtet kom dem imøde, nedslug dem ikke, men gav dem Ro. Etsteds deroppe stod Karlsvognen over mig med »sine funklende Hjul og sin Stjært imod Nord«, og jeg fremsagde de Strofer, jeg allerede havde lært udenad, næsten som en Bekendelse:

*Naar det braged om Natten i Isgangens Panser
medens Nordlyset drev sin fortryllende Leg,
og din Vogn blev beskudt med forsøvede Lanser,
stod hos Far jeg ved Gavlen og stirrede bleg.*

*Du har løftet min Sjæl mod det eviges Vrimmel,
naar jeg stirrende stod paa min natvaade Toft,
og min søgende Tanke omsvirrede svimmel
som et usseligt Møl under Stjernernes Loft.*

*Da den urfødte Mand havde hvælveth sin Hytte,
stod du lysende højt for hans skinddækte Dør,
og HANS Slægt vil du se som Udslettelsens Bytte,
thi for dig er Aartusind som Hug gennem Rør.*

I EN Papirbunke paa mit Bord ligger idag et Brev fra de københavnske Vognmænd. En Snip stikker frem og viser mig Laugets Bomærke, en Solgud, der muntret et Par Heste af temmelig blandet Herkomst. Apollo paa Solvognen siger man, det skal forestille, og det kan jeg som Lyriker ikke have noget imod. Det er rart at se sin Skyts-

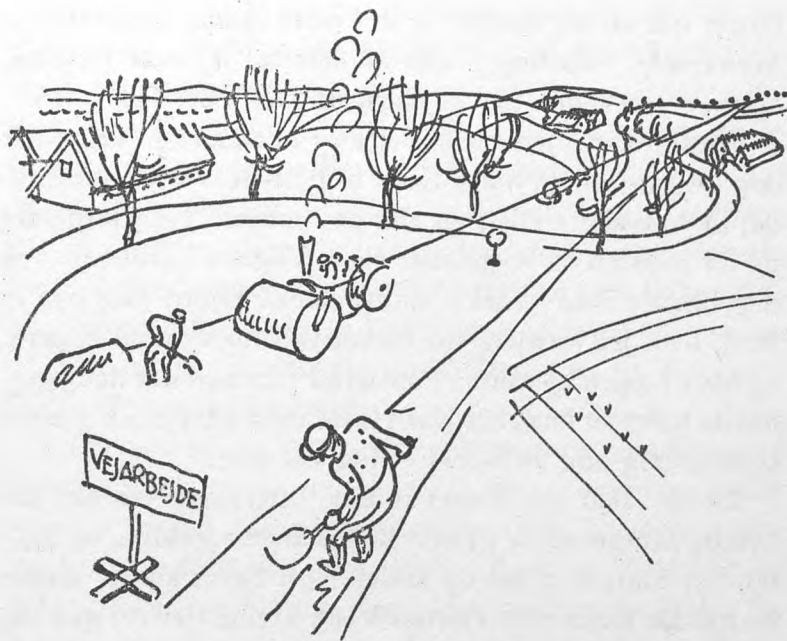
patron gøre sig nyttig paa anden Vis. Naar jeg imidlertid – maaske en Smule kættersk – i Køresvenden ser den straalende Helios, sker det ud fra den Betragtning, at Lykernes Apollo først sent blev slæbt over til Grækenland, og at han fortrinsvis kørte med Svaner. Forresten vilde hverken han eller Helios have ladet sig nøje med to travende Krikker. Firspandet var det mindste man nedlod sig til i de græske Guders Verden.

Men det er tankevækkende at kredse om Motivvalget. Ved at yde det Klassiske en smuk Reverens er man uforvarende landet i Lilleasien og har nærmet sig de Steder, hvor Hjul og Vogn blev til.

Dog skifter det meste paa denne Jord, og selv et saadant Bomærke, med alt hvad det dækker over, kan en Dag blive ændret efter nye Tiders Smag. Hvis det skulde ske, kan man af disse Vignetter til Vognens Historie hente en Opfordring til at blive dør, hvor Landet blev furet af egne Slægters Hjulspor, længe før dets Saga blev tegnet ned.

Vil man endelig have Guder, da er de køreklare. Sol-skiven paa sit Lad, Nerthus med sine hvide Køer og Odin paa sin høje Vogn, hvis Nav og Aksler knirker af Kulde.

Behøves der mere end den, – Stjernevognen over Danmark, hellig, funklende, uforgængelig.

DEN ALFARE VEJ

Da den Kulak, som skulde køre for mig, kom haltende med en langskaftet Øxe og stak den ind under en af Fodersækkenene, havde jeg Møje med at skjule min Ængstelse. Men til et Komplex af Høflighedsbegreber, som jeg har medbragt fra mit Hjem, hører ogsaa dette taabelige: ikke at mistænke en Mand, før han har fuldbyrdet sin sorte Gærning. Derfor steg jeg til Vogns med Morderen, strakte mig i Høet og befalede mig Gud i Vold.

Det var langt inde i Rusland, helt oppe i det nordøstligste Hjørne, hvor alt hvad man møder, Maden indbe-

fattet, har en let Bismag af det nære Asien. Man træffer Mennesker, hvis Sprog kun de færreste Russere forstaar, og man kan møde baade Bjørn og Ulv i det Fri.

Vognen var uden Fjedre, stiv og ubehagelig. Værst var dog Overdelen, en Slags Kurv af flettede Vidjer, fastbundet til en tykkere Pilegren, der paa samme Tid gjorde det ud for Sidelæn og Rygstøtte. Naar Vognen bumpede – og den bestilte ikke andet – ramte denne Gjord mig paa et Sted, hvor jeg fornylig var blevet vaccineret mod Kolera, og hvor Lægen hjemme i Petrograd (det hed det dengang) havde halet en knækket Kanyle ud med sin Pincet. Farten belærte mig om, at Stedet stadig var ømt.

Til alt Held var Vejret smukt. Efteraaret var lige begyndt, Morgensolen gjorde Birkeskovene gyldne, og Luften var klar, bundløs og kølig. Kun Føret kunde ønskes bedre. De første tolv-fjorten Verst kunde det vel gaa an, men da vi hen paa Formiddagen svingede ind i en lukket Skov, fik vi Kærligheden at føle. Voldsomme Regnskyl havde i den sidste Uge opblødt hele Guvernementet, og Vejen, vi fulgte, gav efter som en Grød. Tilslut blev vi stikkende. Kusken tog sine Filtstøvler af for ikke at smudse dem til, og jeg lagde Pelsen og stod ud tilhøjre. Vi tog om Egerne paa hver sit Hjul; men det er svært at flytte en Vogn, naar man ikke selv har Bund under Fødderne.

Endelig, da megen Sved var faldet fra vore Pander og kun havde forøget Vandmængden i det russiske Morads, hentede Kusken sin Langøxe frem.

Med en Tommelfinger, der lignede en sprukken, bagt Kartoffel, befølte han dens Ægg, og jeg maatte tage mig sammen for ikke at lukke Øjnene. Hvor megen Angst kunde jeg ikke have sparet mig!

Af alt, hvad der fra nu af fulgte, saae jeg til min Beskæmmelse, at Manden var ladet med de bedste Hensigter og kun brændte af et eneste Ønske: at drage Om-sorg for min celebre Person, som han altfor venligt titule-rede med det adelige Bárin... Han gav sig til at hugge Skoven om! Birk for Birk faldt for Øxens Sving, blev kap-pet af for uregerlige Grene og slæbt hen foran Vognen, hvor de efterhaanden dannede en elastisk men farbar Bro. Vi fik ved fælles Kræfter Forhjulene skubbet op paa det Tørre – og nu gik det! De smaa Heste trak til, Køretøjet fulgte efter, alle blev reddede...

To Gange til var vi nær blevet hængende men slap med Skrækken, og snart var vi ude i det aabne Land. Dèr spiste vi en god Zaguschka, bestaaende af Lækkerier, som jeg hentede frem fra mine skjulte Forraad: Salt Sild og pebret Pølse, et Stykke røget Hestekød og to Æbler fra Kasan. Desuden en Bøtte med harsk Smør. Min Kusk var rørende taknemlig. Han kyssede mig vaadt paa begge Kin-der, da Maaltidet var forbi. Hans Skæg var af den gam-meldags russiske Slags, rundkrøllet og filtret.

Vi havde delt en halv Flaske Vodka, og jeg fandt ham uendelig sympatisk.

Kort før Solnedgang fik vi Dagens Maal i Sigte, en sølle, bortgemt Landsby, hvor – efter Sigende – nogle øst-rigske Fanger skulde være internerede. Vi holdt vores Ind-tog netop paa den Tid, da Kreaturerne vender hjem fra Græsning, gennet med og hujet til af smaa Bondedrenge, hvis Haar var hvidt og blødt som Tidselblomster i Frø. Der var stor Panik mellem Træhusene. Køer brølede og sparkede ud, sortbrogede Grise skreg som blev de stukket. Der var Kaglen af forvirrede Høns og Bjæf af arrige Hunde.

Men Plads var der til dem alle. Ind imellem Husene bugtede Vejen sig, bred, rummelig, generøs. Den eneste Ting af Format i denne armodige Verden!

Vi fyldte ikke stort. For her, hvor vi kom enligt jokkende, kunde sex Karosser have passeret hinanden, endda med passende Luft imellem sig. Næste Dag saae jeg, at Vejen ikke tabte i Bredde ved at komme uden for Byen. Side om Side løb lange, dybe Hjulspor – otte eller ti, jeg talte dem ikke – videre ud i det uendelige Rusland...

Naar jeg nu tænker tilbage paa denne Køretur, forstaar jeg, at den baade flyttede om paa Tid og Sted. Hvad jeg saae, var Oldtidens Vej bevaret, hvad jeg foretog mig var Forfædrenes tilvante Gærning: at lægge Raftebro eller »Vaser« hvor Bunden ikke vilde bære.

Vil en eller anden nu ønske sig den samme Oplevelse, behøver han ikke at rejse udenlands. Jeg har før peget paa et enkelt Spor i Tibirke Bakker; men jeg har andre paa Haanden og mere tydelige. Følg mig over til de jydskede Hedeflader, dèr vil de se, at Oldtidsvejens Spor aldrig blev slettet ud.

Snorlige som Skinnepar – hvor Terrænet er fladt og aabent – strækker Sporene sig helt ud til Kimmingen. Men de bugter sig som Orme, naar der har været Hindringer at omgaa. Vadesteder kan De finde endnu. De kan høre Vandet i en Aa eller Hedebæk sløre som Eger og Nav.

Fra min Barndoms Ferier paa Hederne imellem Skjern og Varde husker jeg disse Vadesteder som forfriskende Afbrydelser i Køreturens Ensformighed. Naar Bunden var fast, holdt vi an midt i Strømmen og lod Hestene drikke. De lyse Haar paa deres Haser bevægede sig som Søplanter for Vandets Træk, og var man heldig kunde man se en

Fiskeyngel nærme sig og forsvinde igen med et pludseligt Sæt, som smaa Knivblade, der trækkes væk af en Magnet.

Men jeg husker ogsaa Køreture, der var fulde af Hedelandets vilde Dramatik. Uvejrsnætter, hvor Lynene flettede Ildgittre over Sydhimlen, og Vognen svajede i det rivende Aaløb som et Skib ifærd med at kæntré. Det Øjeblik kom, da Vandet trængte ind over Fadingen og Kvinderne begyndte at skrigé. En Stemme sagde »Rolig«, og man blev trykket tæt ind til sin Moder med en Magt, man ikke før havde kendt. Mørket var buldrende tæt, men naar et stort Blaf brød ud af Nathimlen, saae man de Voxnes Ansigter lyse som Masker af hvidt Papir.

Paa Ture som denne hang Livet om ikke i en Traad saa dog i et Par Tømmer. Det eneste, der talte, var Manden paa Bukken, *hans* Erfaringer, Kyndighed og Ro.

I det halve Aarhundrede, der er forløbet siden da, er Hedelandskabet blevet et andet. Lyngskjoldet er blevet brudt, blygraat Sand taget under Plov, og spredt ud over Fladerne staar sluttede Hærformationer parat til at rykke endnu længere frem. De grønne Naaetræer er Kulturens Lejesvende, deres Topskud en Skov af Landser... Men Fortidsvejen er ikke udsløttet. Glidende som en Huggorm, der vil skjule sig i Lyngrisene, slæber den sin graa Linje tværs over Heden, og mørke Gravhøje staar Vagt ved dens Side. De blev rejst langs Sporet, da Vejen var ung, at de som drog forbi kunde se hvilke Mænd man her havde ejet, og krydse et Hammertegn til deres Ihukommelse.

Det er længe, længe siden jeg har været paa disse Kanter, og jeg tør ikke sige, om der er bevaret et Stykke Hedeland saa bredt og fladt, at Luftspejlingerne endnu kan lege over det. Men Folkene herude har aldrig sluppet Forbin-

delsen med deres Fortid, deres Tanker gaar paa lange Rejser, de er synske nok til selv at bygge et Fatamorgana op. Naar Hedebonden bryder ny Jord op, en Dag hvor Varmen staar flimrende over Sandet, eller en Aften naar Disen tætner sig i Lavningerne, da ser han Forfædrenes Tog bevæge sig ad de gamle Vejstriber. Kærre følger efter Kærre, aabne som overdækkede og pakket med Kvindfolk, Husgeraad og Rollinger. Der er Ryttere baade i Fronten og paa Siden, Ynglinge med Udfærdens Forventning i Kroppen, ældre Mænd med jærngraa, vagtsomme Øjne og af et besindigt Blod. Sindigt skrider ogsaa Karavanen frem, for at Malkedyrene kan vinde med. Af og til tror man at se den sidste Vogn, men det viser sig bare at være et Slip. Nye Kærre... nye Kærre... Hundreder af dem! Det er ikke en Stamme i Opbrud, men et helt Folk paa Vandring. Et jydsk Folk, der sætter Kursen sydpaa, drevet væk fra Bopladserne af Uaar og den uforklarlige Drift, der hedder Længsel.

De, som skriver Kulturens Historie, synger Skibet en Højsang. Da Mennesket underlagde sig Havet, blev ogsaa Jorden erobret. Horizonten var sprængt, den brede, blaa Vej bandt Landene og siden Kontinenterne sammen.

Men denne uomtvistelige Sandhed forringer ikke Vognens Betydning eller afkorter dens Perspektiv, et af de længste som overhovedet er trukket. Man betræder ikke Vejene i Tibirke og Borremose uden at føle baade Stolthed og Bevægelse; ja hvorsomhelst man møder et Stykke bevarret Oldtidsvej, forsøger man at tyde de svage Træk, betænkende at Hjuls-poret er Vognenes Skrift, et hendøende Budskab fra dem, der kørte dem. Meget er ikke tilbage, men saa sent som i 1922 kunde Hugo Matthiessen skrive:

»Ligesom Nutiden endnu paa mangel Strækning bruger Veje, som trofast klynger sig til Sporene af de gamle, tog Middelalderen og de følgende Aarhundreder sikkert i stort Omfang Oldtidsfolkenes Vejnet i Arv. Hvor Færdslen derimod har sluppet de gamle Linjer, vil Sporene i de fleste Tilfælde forlængst være forsvundne. Sine Steder glattede Sandflugtens bløde Fingre dem omhyggeligt ud, i frodige Enge ryddede Jordens Dyrkning de sidste, svage Antydninger, og kun hist og her – f. Eks. i Nyerup Hegn og mellem Midtsjællands store Skove om Skjoldenæsholm – gemmer der sig endnu Rester af ærværdige stenbrolagte Veje, frelste fra Underskovens skærmende Læ. Milevidt over Jyllands Heder, hvis øde Omraader nu Aar for Aar med rivende Hast snævrer sig ind, slæber Rækker af udslidte Hjulspor sig i Hundredevis Side om Side. Som malende Skrift i det hvide Sand drager de bort over lyngklædte Flader og Bakkeaaase, og paa andre Kanter af Landet vil man til Tider over en grønne Ager i Kornets Farvnuance eller mindre Tæthed kunne skimte Flugten af en længst forladt Vej spøgelsesagtigt trække sin Stribe gennem Sæden«.

Mange af os kender disse Spøgelsesveje, og Rester af Overtro, undertiden af hellig Kult, følger dem endnu. Ikke langt fra mit eget Hus gaar en saadan ufrugtbar Vejstriben gennem Kornet, – en tilføjet Færdselsaare, nu kun befaret af Væsner, der aldrig har haft Kød og Blod. Om Natten, naar Arnakkekongen har vandet sin Hest ved Himmelgudens gamle Offerkilde, rider han her den vante Bane, hjem til Højen i sit eget Bakkeland. Men Folk, som jeg har kendt, vidste at berette om andre sælsomme Vejfarende, Sjæle som engang havde menneskelig Skikkelse,

men nu maatte gaa deres natlige Vandring formummet i Dyreham. I de stille Sommernætter, naar Taagen fylder Ellemosen ud og igen forvandler den til en bleg Fjordarm, bliver der puslende Færdsel paa Arnakkekongens Vej. Man hører dybe Grynt, og lægger man sig ned, kan man op mod den lyse Nathimmel se Skyggeklippet af en vældig So i Spidsen for sin snøftende Griseflok. »Døde Folk«, – siger de Gamle, der kender til saadanne Ting. Og der vil altid være nogen, der smiler...

Men en Dag sættes Spaden i Jorden paa det Sted, hvor Grisene kom fra, og en Lerpotte undgaar med Nød og næppe dens Blad. Forsigtigt graver man videre, og nye Urner kommer tilsyne med Aske og Rester af brændte Ben, – en Bronzealderkirkegaard ligger afdækket... Det er de stofløse Gengangere, der sætter Tingene paa Plads, slaar Grønsværen tilside, rejser sig og vidner.

GENNEM Hugo Matthiassens beundringsværdige Forfatter-
skab, hvorfra jeg netop hentede et Citat, slynger og snor
sig den danske Vej som en Ariadnetraad. Vikler vi den
om Haanden, føler vi os tryggere og tør vove os ind i Mid-
delalderens Labyrinth. Men før vi begiver os ind i Staden
med dens Virvar af Gader og Smøger, bør vi dreje os en
halv Omgang og huske, hvor vi kom fra. Bag os ligger den
Færdselsaare, vi har fulgt: Hærvejen med dens Hundreder
af sideløbende Spor, dens udglattede Stempler af Heste-
sko og Oxeklove. Den er ikke een, men mange; den breder
sig som et groftknyttet Næt, flettet af talrige Snore, ud-
over det ganske Land.

Byporten standser ikke dens Fremtrængen. Dér suges
Hærvejen ind under Hvælvingen, ganske som Floden under
et Brofag. Saa baner den sig Vej mellem straatækte Huse,
spalter sig i Smaaløb, samles igen og presser den næste By-
port op i Stadens modsatte Udkant. I mange danske Køb-
steder følger Borgeren stadig dens bløde Slyng.

For paa den korte og hastige Fart gennem Staden afsat-
te Hærstræde og Adelvej et blivende Spor. Vejen løb gan-
ske vist videre men efterlod baade sit Navn og sin Bevæ-
gelse, – *Adelgaden* var Flygtningens Eftermæle. Ad den gik
Dagenes travle Trafik, fra Land til By og tilbage igen; stæ-
digt bed Hjulene sig fast i Hærstrædets gamle Leje. Hvor
Strædet havde kløftet sig og formet en Tveg – af Tegning
som en Drengs Slangebøsse – dannedes dér hvor de tre
Grene mødes en Udvidelse af Vejen, en Triangel, der blev
Oprindelsen til en Torveplads; maaske det vigtigste Ele-
ment i Samkvetmet mellem Staden og dens Opland. Ikke
saadan at Adelvejen selv slap for at tjene Prang og Handel
paa det Stykke, den havde ladet blive båg Byens Mure

som en afskudt Snogeham. Med lovlig Ret *inden for* Rende-
stenen, men hyppigt snigende sig ud over dens Grændse,
opstillede Byens Borgere her deres Varer, for at de desto
lettere kunde falde de Tilrejsende i Øjnene. Sværdfegeren
falbød sine Vaaben, Bageren sit Brød, og Sudere og Rem-
snidere anbefalede sig med gedigent Lædergods, beregnet
henholdsvis for Mennesker og Bæster.

Torvet havde en dobbelt Hensigt. Det udvidede sig
indenfor Bykærnen som en lille Sø, der steg og sank med
Handelens Tidevand, – dets skiftende Drag af Flod og
Ebbe. Og Torvet skabte Gensidighed. Det var den Disk,
over hvilken Byens Produkter vandrede over til de tilrej-
sende Købere; men man nøjedes ikke med at udlevere,
man tog lige saa gerne imod. Paa Torvedagene fik Bysam-
fundet Lejlighed til at forsyne sig med de Raastoffer, som
var nødvendige for Haandværkets Trivsel og den daglige
Husførelse; man sandede allerede dengang, at ingen By er
stillet bedre end den, der støtter sig til et fedt Opland.

Med Torvet som en Udvidelse paa sin bankende Aare
laa Hærvejen dør i Aarhundreder og førte det rastløse og
levende Blod gennem Byens Organisme. Et finere Karsy-
stem udstraalede fra den i Form af Smaagader, Snævrin-
ger og Stræder, men den selv vedblev at være Stadens
arteria magna. Paa den maatte man sætte Fingren, hvis man
vilde aflæse Livets og Udviklingens Puls. Intet rettede dens
Kurve ud eller spærrede dens Strøm.

En Ejendom kunde brænde ned, en hel Husrække gaa op
i Flammer, – det ændrede i Virkeligheden saa lidt ved
Adelgadens Udseende. Smukkere og bedre Ejendomme
kunde rejse sig paa Tomterne, men det gamle Hærstrædes
Bugter og Sving blev bevaret. Og graver man dybt i den

middelalderlige Vejlinje, vil Kulturlagene komme til Syne som utallige Varv, der tilsammen giver os Tværsnittet af Stadens Historie.

Under »Strøget«s Buelamper og blanke Asfalt rinder endnu – som et overdækket Aaløb – den stædige, den ærverdige Hærvej.

FJÆRNE HOVSLAG...

DE FLESTE af os har en Vejstump siddende i Erindringen. Det behøver ikke at være en Idyl. Maaske er det blot nogle sandede Spor eller et leret Ælte, der kalder en særlig Stemning eller et Billede tilbage.

Saadan har jeg en bestemt Landevej, hvor et Par Vers af min afdøde Digterbroder Aage Berntsen altid falder mig i Tankerne:

*En rødkjolet Rytter
ad Vejene red,
saa Skimlen var skummende
vaad af Sved
– en høstlig Aften,
da Solen gik ned.*

*Fra Pelshuen dinged
to knækkede Fjer,
Kjolen var blodsmurt
og stænket med Ler.
Han kom fra Bataillen
og søgte Kvarter.*

*Bladene svirred
fra svajende Gren.
Aftnens Brise
var kold og ren.
Han strakte i Bøjlen
de mødige Ben —*

*letted sin blanklidte
Lædergump,
snoede Barten
og fløjted en Stump
af en Ryttersang
grebet paa Slump.*

Disse Verslinjer med deres afsnuppede Rytme pløjer ved en hemmelighedsfuld Tankeforbindelse Vej og Rytter sammen for mit indre Blik. Jeg staar i Lyngkanten, mens han rider forbi, ser Lædergumpens Hop i Sadlen og følger Hestens trætte Trav, til Lyd og Billede bliver borte i Skumringen...

Rytteren, jeg saae, var første Mand paa Vejen. Vi mødte ham allerede i Oldtiden som en vagtsom Bedækning for Vogntoget af Kvinder og Børn, og gennem hele Middelalderen er det hovedsagelig ham, der befarer Danmarks

utrygge Landeveje, – og hans Ridt er tæt forbundet med Tidernes Uro, med Korstog, Hæropbud og Krigshandlinger. Men Befordringsmaaden er ogsaa den eneste, som i disse Tider anstaar sig Mandfolk. Saa sent som i 1588 udsteder Hertugen af Brunsvig et strengt Køreforbud, der kun tillader de allerfornemste at benytte et saa blødagtigt Transportmiddel som en Vogn.

Nu bør man hellerikke komme kørende til alt her i Livet. Tag for Exempel Herr Asker Ryg. Hvem kunde tænke sig ham komme rullende hjem til Fjenneslevlille bag et Par Brune i Trav for at se, om Fru Inge havde forsynet Kirken med Taarn eller Spir? Nej umuligt.

Besindigheden og Vognen kan altid forliges, – men den djærve og utaalmodige kræver en Hest, som hans Liden-skab kan ride i Skum:

*Det var sig den giævelig Helt,
Hannem lyster nu hiem at fare ;
Hielmene var af hin røden Guld,
Hannem fulgte saa faur en Skare.*

*Der han drog igiennem den Skov,
Da fulgte ham tredive Svenne ;
Der han kom til Finnesløvlille,
Da reed den Herre alene.*

Oehlenschlägers Romance fører os ved sin Tone og et Laan lige ind i Folkevisen og fremmaner Billedet af en anden Rytter, Kong Valdemar, der sprænger fra sit Følge. Men ingen Forventning driver paa ham; han spores alene af Ængstelse og et tyndt, flakkende Haab:

*Dankongen slog det Tavlbord sammen,
at alle de Tærninge sjunge :
»Forbyde det Gud i Himmerig,
at Dagmar skulde dø saa unge!«*

*Der han red af Skanderborg,
da fulgte ham hundred Svende ;
der han kom til Ribe,
da var han Mand alene.*

Som en Rytme for sig selv gaar Hovslagslyden gennem den danske Folkeviser, stundom tung af Skæbne og Død, stundom munter eller trodsigt udfordrende. Men vi hører ogsaa en fjærn dæmpet Vognrummel som i Visen om Rige Herr Palles Bryllup :

*Det var rige Hr. Palle
han rider til hængende Karm ;
hilsed han Jomfru Gundelil
han tog hende i sin Arm.*

Versene siger os en Smule om Tilstanden i Folkevisens og Middelalderens Danmark. Ikke engang paa det korte Vejstykke fra Borgen til Kirken kunde en Kvinde føle sig sikker for Voldsmænd eller som her for en samvittighedsløs Bejler ; – længere Udflugter var derfor ikke at anbefale med mindre en velbevæbnet Rytterskare indesluttede Karmen og dens dyrebare Indhold. Dermed var Rollerne fordelt : Kvinderne til Vogns og Mændene til Hest efter den Recept, som de gamle Tider foreskrev, og som en af Viserne reciperer saaledes :

*De Fruer de aag, Hr. Jens han red,
saa fulgtes de over den sorte Heed' ...*

I KARM OG KAROSSE

TROELS-LUND, der har gjort Befordringsmidlerne i det 16. Aarhundrede til Genstand for et indgaaende Studium, mener at det først ved den Tid blev almindeligt, at Kvinder kørte, indtil da havde ogsaa de redet, ved Mændenes Side. Men Folkevisen præsenterer os dog ikke een, men flere Gange for Middelalderens »Fruerkarm«. Af samtidige Billeder, baade tyske og engelske, faar vi et Begreb om dens Udseende. I en rummelig Kasse paa fire Hjul kører en yndig Pigeskare gennem Staden, vogtet af en lidt ældre Chaperone, som i staaende Stilling holder sig fast til Forsmækken og spærrer Udsigten for Fartøjets Køresvend, der kaster sine Blikke bagud til Vognens søde Last. Fire smukt snoede Søjler bærer Karmens »Spærklæder«, som paa

Grund af Varmen er slaet tilside, men som – hvis en Byge skulde true eller de bramfri Tilraab blive for stærke – hurtigt kan drages for. Da vil Vognen strax faa Lighed med de Køretøjer, som de mohammedanske Købmænd anvender i Colombo, naar de ved Solnedgang tillader deres fyldige Kvinder at trække et Par Mundfulde frisk Luft ude ved Indiehavet.

I Modsætning til disse lette Haremsvogne, som kun betjenes af en enkelt, men naturligvis fyrig Araber, er den middelalderlige Karm forspændt med tre Heste. Den nærmeste er sadlet, og paa den har Køresvenden taget Plads. Det falder i Øjnene, at Vognens to Stænger er fastsiddende og gaar i Flugt med dens Sidefjæle. Hele den imponante Kasse med Søjler, Omhæng og anden Prunk er med andre Ord kun en firhjulet Kærre, hvad ogsaa Navnet afslører. For *Karm* er blot en uomtvistelig Afledning af det latinske *carrum*, Kærre, – om end med store Muligheder i sig. I det ligger en hel Række Vogntyper gemt, baade Karet, Kariol og Karosse. Det kan man lytte sig til uden at være Sprogmand.

Skal vi foretage en hastig Køretur gennem det Aarhundrede, der var Troels-Lunds Speciale, og som markerer et afgørende Vendepunkt i den danske Vogns og dermed ogsaa i Samfærdslens Historie. Det var Tiden, da begge Køn besluttede sig til at køre, og hvor Vognen oplever sin store Metamorphose.

De tunge Karme havde man taget i Arv fra Middelalderen, men de havde udviklet sig til veritable Mastodonter. Hjulene var blevet skudt forud og bagud, saaledes at Vognbunden hang ned som en mægtig Mave. Naar Karmen rokkede frem, maatte man tænke paa Skriftens Ord

om den gamle Slange: »Paa din Bug skal du krybe og æde Støv«. Tidens Trang til Pragt og Farver havde gjort sig gældende i en tøjlesløs Udsmykning. Det stive, slingrende Uhyre straalende i Rødt og Gult. Forgyldte Beslag lynede i Solen, og Spærlagnerne bølgede efter »Himmelsengen« som spraglede Turneringsbannere.

Men den overvældende Udsmykning kunde ikke afbøde Vejens Ujævnheder og Vognkassens Bump. En Rytter vidste hvad det vilde sige at blive gennemredet, nu lærte man, at man ogsaa kunde blive gennemkørt.

Dog priset være Herren: Lindringen var paa Vej. To nye Opfindelser trængte fra de sydlige Lande op til Danmark og førte Balsam med sig til de stødte Partier.

Den første var *Kuskvognen*, og næsten alle europæiske Sprog fortæller om dens Triumftog. Italienerne kaldte den *cocchio*, Franskmænd og Spaniere *coche*; i England blev den indført under Navnet *coach*, i Holland hed den *Koetswagen*. Maaske er dens Udgangspunkt at finde i den ungarske By *Kotsen*.

Forbedringen har vistnok bestaaet i en Reform af den almindelige aabne Kurvevogn, som man kunde træffe paa alle Veje. Den fik nu en Kaleche baade for og bag, en Døraabning paa begge Sider forat lette Ind- og Udstigning og et Agebræt hængt op som en Slags Gyngemellem Vognsiderne.

Kuskvognen blev modtaget med Jubel, men selv denne opsigtsvækkende Nyhed kom snart i Støbeskeen. Den laante et Par Træk til fremtidige Vogne, men holdt sig ikke som sejrende Type.

Een vil huske den, – Kusken. Han havde gjort den lange Vognrejse med helt fra Begyndelsen. Havde trasket

ved Siden af Hestene som »Vogndriver« – *driver* hedder det stadig paa Engelsk! – og siddet som »Køresvend« foran Folkevisens Fruerkarm. Nu fik han en ganske ny Betegnelse »Kuskvogn-Driver«, for Nemheds Skyld forkortet til *Kusk*, og dette Navn forsvarer han endnu midt i en Bil- og Asfalttid.

Det var *Karossen*, som slog Kuskvognen ud. Om Forbedringen af Fruervognen, den omhængte Karm, fortæller Troels-Lund:

»Man anbragte de fire Sengestolper paa selve Akslerne, forbandt de to forreste Stolpers Toppunkter og ligeledes de tvende bageste med to Tværstænger og ophængte saa i disse ved Læderremme hele Vognkassen. Himselfengen blev til en Hængekøje eller rettere til en Bærestol, der ophængt som en Gyngelod lod sig køre paa Hjul. En nødvendig Følge af den nye Form var, at Døren maatte anbringes paa Siden – (som allerede gjort ved Kuskvognen). Overtrækket, der tidligere havde været Klæde, ombyttedes snart med det uigennemtrængelige Læder.«

I denne Skikkelse præsenterede sig *Karossen*, da Kurfyrst August af Sachsen i 1572 kom hertil som Gæst ved Frederik II's Bryllup. Den kongelige Brudgoms Begejstring var saa uskrømtet, at Kurfyrsten øjeblikkelig lod indforskrive to nye Vogne, der blev afleveret paa Frederiksborg Slot som en extra, lidt forsinket Gave.

Kongen var selvfølgelig sin egen Vognmand – bortset fra at han overalt kunde kræve Kørsel – men nu blev han tillige Vognfabrikant. Han anlagde en kgl. Vognfabrik i Kolding, hvor han fremstillede Karosser saa at sige paa Samlebaand. Den »danske« Vogn kom i Ry, og Frederik II dyrkede den som sin bedste hobby, – lige bortset fra det

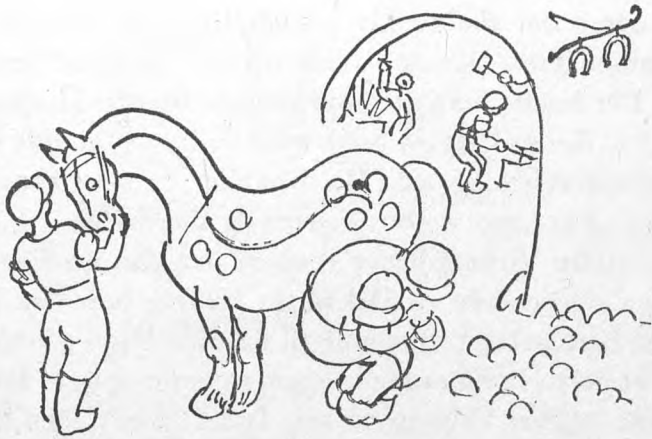
fulde Bæger og den festlige Rus, hvorom det saa nydeligt hedder:

*Han holdt Kollatz med Adelen sin
og gjorde dennem lystig og glader,
og drak med dennem den sødeste Vin
som Landsens Herre og Fader.*

Og Frederik var i lige Grad gavmild med Vin som med Vogne. Han sendte sine Karosser som Presenter til Slægt og Venner i Udlandet, betænkte endogsaa Englands Dronning, der faa Aar i Forvejen havde forsmædet ham som Frier, med et særlig smukt Exemplar. Nu da han havde hjemført den søde, fjortenaarige Sophia af Mecklenburg, kunde han behandle Episoden den klamme Elisabeth let og generøst ... Hermed en Vogn og venlig Hilsen. Ærbødigt, Frederik!

Jeg har ikke bundet mig til at skrive Vognens Historie, men blot til at forsyne det store Emne med let henkastede Vignetter. Det fritager mig for at føre Linjen op fra det 16. Aarhundredes tungt trillende Paradeseng til de Vogntyper, der i de næste to Sekler afløste hinanden. Der var baade Stilstand og i en vis Forstand ogsaa Tilbagegang, som da man vendte Blikket bagud mod den fortrængte Bærestol og lod den inspirere den lette Kariol.

Men før vi forlader Renæssancen, hvis Frodighed og Drift mod Experimentet, ogsaa kom Vognen, dens Ejermænd og Førere tilgode, er det værd at erindre, at de Typer, vi er standset ved, var skabt til en Overklasses Brug og Bekvemmelighed. Over de hullede danske Veje arbejdede helt andre Køretøjer sig frem mod deres Maal, elendige af Udseende, skramlende og ubekvemme. Det var de gam-

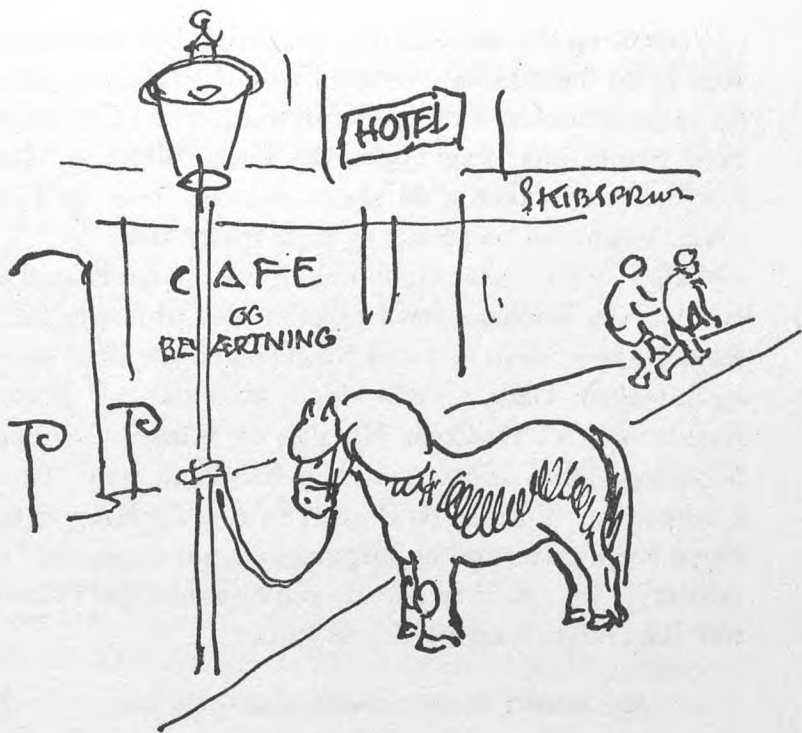
meldags »Pindevogne« med en haard Kasse og vidjeflettede Sider, – den døde Vogntype, som jeg til min Undren fandt bevaret, da jeg i 1917 gjorde maanedlange Pindevognsrejser gennem Revolutionens Rusland.

Men disse stive Vogne, til hvis Hjul og Fjæle Kuskens Gigt syntes at have forplantet sig, var en Magt, – alene af den Grund, at de var de mange. De var saa sandelig ikke skabte til Storhed og Blæst, men holdt sig i bogstaveligste Forstand ved Jorden. Gennem Hulveje, over Heder eller langsmed den reserverede Kongevej grov de deres smalle Spor i Pløre og Sandrevler. Srint stod som Langspyt til Siden, naar et Hjul satte over de vældige Graasten, som fra Tid til anden blev trillet ned i Mudderet, – den oftest anvendte Form for Vejforbedring. Men Pindevognen kom frem endda, hvor haardt det end kunde knibe. Hver Dagsrejse i Samfærdsdens nyttige Tjeneste skete paa Bekostning af baade Kræfter og Materiel. Der var tabte Hestesko og itubrudte Hjul, udasede Bæster og dødtrætte Kuske . . .

Dog ogsaa det skabte Liv i Vej billedet og bibragte det væsentlige Træk. Kroer voxede op ved Nødvendighedens Lov. Dèr kunde man glemme Dagens Besværligheder ved et ærligt Krus Øl og en Snak med andre vejfarende Folk, før man gravede sig ned i Halmen eller, hvis det kom højt, fik Lov til at lægge sig hos Værten og Værtinden.

Og andre Virksomheder ventede paa den usselige Pindevogn og hentede en Del af sin Næring hos den. Naar Novembermørket tætnede sig til dalende Fugt, gjorde det godt at høre Hammerslag længere fremme og se et Ildskær flamme ud over Vejpytterne som Lyset fra en aaben Kæmpehøj. Dèr sad man i Gnistregnen, mens en Fælg blev bødet eller en Sko tog Form under Hamrenes rappe Slag. Essens Varme fik den vaade Vadmelskofte til at dampe og gik dybt ind i Ens forfrosne Sjæl.

Den lille Pindevognsmand er død og glemt. Men skulde han endelig være udhvilet og være søgt tilbage til Vejene, vil vi finde ham siddende paa en sværtet Blok indenfor Smedjens magiske Lyskreds. Hans Tøj damper lidt endnu, men han er fuld af Velvære. Et Par Træk af Bælgen faar Smedjen til at gløde op med endnu varmere Straaleglans, end da han kom. Med undrende, taknemlige Øjne ser han Paradiset aabnet, og indbilder sig paa fromme Trækdyrs Vis, at det værste er forbi – og at Livet er værd at leve.

DET ÆRLIGE VOGNMANDSLAUG

DER blev altid stille i Caféen, naar Niels Clemmensen gik til Klaveret forat nynne Ebbe Nielsens regngraa Vise om Kusken og Krikken:

*Aa, Herregud, hvor Himlen aabner Sluserne i Dag,
for det regner, som det aldrig regned' før;
og vi fryser, gamle Krikke, for vi hører ej til dem,
der kan sidde lunt og godt bag Hjemmets Dør.*

Huip – Huip.

Versene og den smukke Melodi, »Niels Gammeldrengs« Rest af en Stemme og Poesien i hans Fortolkning, skabte for nogle Minutter en Sceneforandring, hvis Dekorationer man troede paa. Bagtæppet var Paris' ulmende Nattehimmel, Sætstykkerne de skæve franske Huse og Personerne kun to: en træt Kusk og hans trætte Hest.

Gaffer og Knive laa stille, man hørte næppe Klangen af et Glas. Og Tobaksrøgen i Lokalet blev pludselig fuld af Regndraaber, sank ned som Nattetaagen gør det i en tom og indeklemmt Gade ... Klap-klap, klap-klap! ... Bevæget lyttede man til Krikkens Hovslag og Kuskens dæmpede Monolog. Man undte ham den Salighed, hans Tanker kredsede om: Varmen og Hvilet i en god lille Knejspe, hvor ingen Regn naaer ind og Løgsuppen staar dampende paa Bordet ... Jeg tror ikke der var een lyttende Sjæl i Caféen, som ikke fulgte ham til Vejens Ende:

*Saa kører vi to sammen den sidste lange Tur,
og vi kører, som vi aldrig kørte før. –
Det varer ved i Dage ... i Maaneder og Aar,
til vi standser foran Himlens hvide Dør.
Huip – Huip.*

*Og den gamle Conciërge aabner Himmelbuens Port,
og saa ruller vi derind, gamle Øg. –
Korn faar du i Krybben, og Staldens Baas er varm,
og saa lugter der forbandet rart af Løg.
Huip – Huip.*

Hvis der er den mindste Retfærdighed til, har Sankt Peder nok slaaet Perleporten op og ladet Pariserkusken og hans Krikke uhindret slippe ind i Herligheden, og det

samme vilde Tilfældet ogsaa have været, hvis det havde drejet sig om en københavnsk Vognmand, – især fra den papistiske Tid. Himlens Dørvogter havde al god Grund til at se mildt til netop denne fortræffelige Stand, der havde garderet sig paa alle Sider ved at udkaare sig ham til himmelsk Værge og jordisk Skytspatron. I den første Laugsskraa af 1478, extra stadfæstet i 1518, erklærer Vognmændene i København at »de hafue udvalt, skicket og fulbiurdet, nest Gud och jomfrue Maria, *sancte Peder apostell* till en patrone till vognmand laugget, saa at hannem skal vides loff, heder och tieniste for hans altere i sancte Peders kiercke i Kiøbenhafn efter laugsens formue«.

De ærlige Vognmænd vidste nok at behandle deres »Patrone« med skyldig Ærbødighed. Hvert Aar paa Skt. Peders Dag, eller saa ofte som Oldermændene og Brødrene synes det, skal der holdes Messe foran hans Alter og læses Sjælemesser for de afdøde Brødre, – »och de messer skulde lønnis af laugsens penge«.

Paa samme Helgendag, saavel som ved Midsommer, Fastelavn og Pinse, skal alle »Sødsken« (d. v. s. Lavsbrødre) søge Adeldrik og Selskab og ny Sjælemesse læses i Skt. Petri Kirke. Hvo som udebliver fra disse obligatoriske Højtideligheder bøder en halv Tønde Øl.

Før, da vi trængte os ind i Køretøjernes Kavalkade, var vi paa Nippet til at rulle ud af Renæssancen. Vognmændenes ældste Laugsskraa trækker os bagud med et Ryk, vi havner igen bag Middelalderens Skellinje. Det tør siges, at de 42 Artikler, som tilsammen udgør Laugets Grundlov, giver os et usminket Billede af denne mærkelige Epoke, hvor det raa og det ridderlige gik som jævnsides Strømme og ofte blandede sig paa overraskende Vis.

Høvishhed var et Ord, som laa Tiden let paa Læben. Men i Omgang og daglig Færd sporede man ialfald hos Borgerskabet en upoleret Reaktion mod Riddervæsnets Unatur. Temperamentet brød voldsomt og paa en viss Maade sundt gennem Opdragelsens tynde Bemaling. I disse Kredse var *ærlig* og ikke høvisk den værdsatte Glose.

Som andre Laugsskraaer røber ogsaa Vognmændenes Vedtægt Datidens hæftige og stridbare Blod. Et Ord kunde skabe et Slagsmaal og Slagsmaalet atter et Drab. Derfor dækker man sig ind saa godt man kan, sætter et Hegn af Forbud og Bødetrusler om Livet i Laugshuset, at Freden kan bevares og Fordrageligheden triumfere:

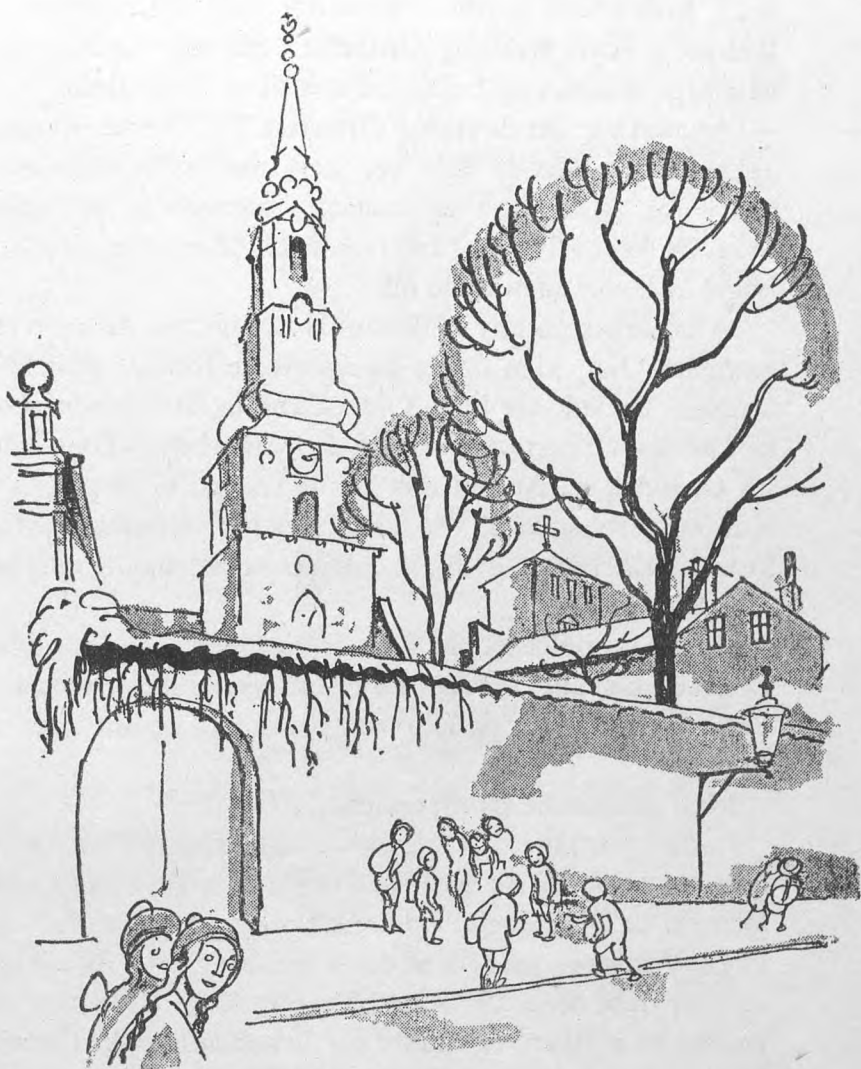
Det Gud forbyde, at Laugsbroder slaar anden ihjæl, han maa hverken nyde Lauget eller bruge Vognmands Embede her i København derefter ...

Hvem som drager Sværd, Kniv, Øxe eller andet Vaa-ben mod sin Laugsbroder udi Laugshus eller Gaard, endog at han ej Skade gør, bøde 6 Grot til Lauget ...

Hvo som taler Ukvemsord til sin Laugssøskend i Laugshus eller Gaard, Skalk, Tyv, Hore, Horesøn, dem Hæder eller Ære gælder, bøder 1 Sk. Grot i Lauget og siden staa til Rette som Byens Privilegia indeholder, eller og som han kan vorde til eens med Foged, Borgmester og Raad ...

I alle Ting havde de Tankerne med sig, de Mænd der skrev den gamle Laugsskraa. De beskæftigede sig ikke blot med den fuldbyrdede Handling, men prøvede forstandigt at kvæle det hidsige Ord, som fik Kniven til at flyve blank af Skeden.

Var de værre end vi? Det er svært at afgøre. Men nok blev flere »pæne Mænd« hængt ud for Drab eller Knivstikkeri end det hænder i vore ikke altfor kønne Tider.

Forklaringen er nærliggende. Alle blev oplært i Vaabenbrug, hver Mand havde et formeligt Arsenal i sit Hjem – Rustning, Spyd, Kølle og Armbrøst – der var nem Adgang til skarpe Vaaben og Lejlighed nok til at bruge dem.

Desuden var det de stærke Ølsorters Tid! Retten til den ærlige, den fuldgode Rus var den, man sidst vilde fraskrive sig. Man drak umaadeligt, bogstavelig talt som Svin. Og hvor Øllet gaar ind i saa svære Mængder, vil altid noget af Forstanden flyde ud.

»Altid rejser sig Kiv i Ølkones Hus,« hedder det med et gammelt Ord. Men ogsaa Laugshusene havde triste Erfaringer. De ledende Folk, Oldermænd og Stolsbrødre, erkendte det, og søgte at forbedre den selskabelige Tone helt fra Grunden af. At den nok kunde trænge til at pudses i Kanterne fremgaar af Artikel 19, der i et velformet Sprog fortæller Eftertiden, hvilke Problemer man dengang maatte tage Stilling til:

»Hvo som opkaster sin Kost i Laugshus eller Gaard af Drukkenskab eller ter sig i Laugshus ukvemmelig med sin Ende bøde 4 Grot, og hvo som pisser i Laugshus bøde 2 Grot«.

Man paaskønne Gradationen!...

Naturligvis blev en Laugskraa ikke affattet bare for at lære Brødrene Pli og smukke Sæder. Den tog i høj Grad Hensyn til Bestillingen og trak Linjerne op for Ret og Pligt. Vognmændene fik af deres Skraa at vide, hvor højt og hvor dybt deres Virksomhed spændte, fra Kongeægt til Bortkørsel af Skarn og Skrald fra de københavnske Gader. Men de fik ogsaa deres Priskurant approberet, fast Betaling for Mursand, Kalk, Kakkelovnsler og Tømmer, for Ved at køre til Byen og Malt til Mølle at age.

Vigtigt var det, at Standen blev anerkendt som næsten selvherskende og vedbliver at være det en rum Tid endnu. Et Tillæg, som Magistraten udstedte i 1543, kan ikke tages som et Indgreb i Vognmændenes Rettigheder, selvom det paalægger dem en Del nye Pligter.

Først i 1610 bliver der for Alvor pillet ved de Vedtægter, som var blevet fæstnet for mer end 130 Aar siden. En Trold sprang op af en Æske, og Trolden hed *Sandageren!*...

Jeg mindes et sildigt Skud af Slægten fra mine Barnsdomsdage i Aarhus i Slutningen af Halvfemserne. Hver Lørdag Morgen svingede en tungtlæsset Enspænder gennem Gaden, og op imod Vinduerne, hvor Rudepudsningen var i Gang, lød et langtrukket klagende Raab, som fra en Hund, der tuder for Lig: »Sa . . . nd! Sa . . . a . . . nd!« Saa kom Pigerne flyvende i deres plydses Hjemmesko og fik et Fjerdingsmaal hældt oven i Zinkspanden. Sandet var dengang et almindeligt Skuremiddel, men tjente ogsaa til andet Brug. Det var den prunkløse Tid, da smaa Beværtninger – ialfald de billigste – havde Sand paa Gulvet. Og naar jeg tænker paa de mørke cementerede Gange, der strakte sig i Dybet langsmed fattige Kælderlejligheder, kan jeg høre Sandskornene knage under Røjserne. Samtidig begynder det at klø! Det fugtige Gulvsand var en ønsket Rugeplads for en fast Bestand af hvileløse Lopper, der græssede i dette klamme Paradis, sammen med andre lyssky Bænkebidere.

Min Barndoms »Sandmand« kan ikke have truet de Aarhus Vognmænd i deres Existens. Langt farligere var hans Stamfader, som altsaa dukkede op i København paa Christian IV's Tid. Han og hans Ligesindede var Folk, som tog Bopæl udenfor Byens Porte – i et Slags Skattely! –

og derfra drev Vognmandsnæring i selve Staden ved at køre Sand og Grus til Byggepladserne.

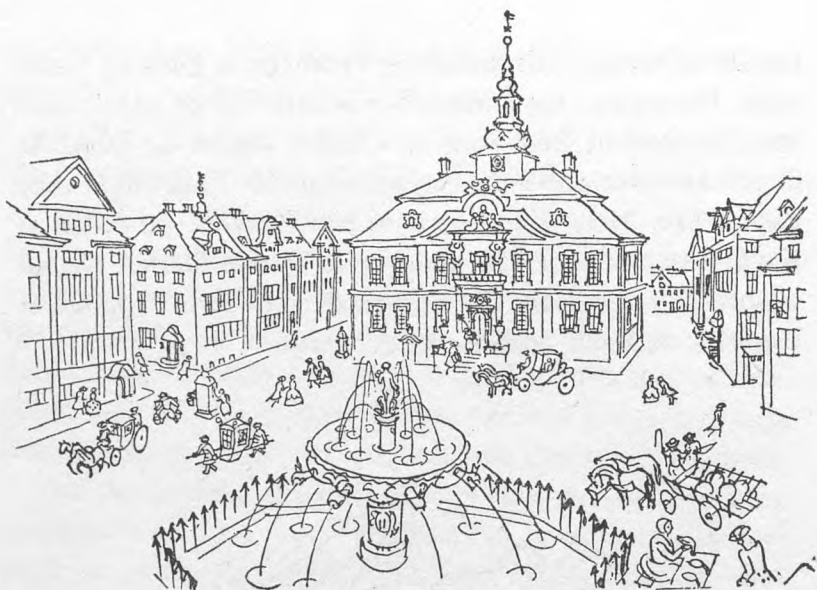
At de gamle Vognmænd har skulet ondt til denne Form for Privatkonkurrence er klart. Havde det staaet til dem, var den hele Sandagerbande omgaaende blevet hældt paa Porten, men for første Gang følte Hovedstadens Vognmand, at han selv havde faaet Bidsel og Tømme paa. Nu var det pludselig Magistraten der bestemte, hvor og hvordan der skulde køres, – tilmed under Paaberaabelse af kongeligt Mandat! Vognmandslauget var ikke længere en fuglefri Institution, – det maatte tage sine Direktiver fra oven.

Det var Sandagerne, som lukrerede derved. De blev anerkendt som en Slags Vognmænd af anden Kategori mod at deltage i Bortkørsel af Byens Møgbunker. Det gamle Laug blev med andre Ord delt i to Korporationer, de »rigtige« Vognmænd og Sandagerne, det senere »Lille Vognmandslaug«, der fik sin formelle Anerkendelse i April 1664. De gamle Vognmænd maatte ikke blot se deres Frihed beklippet, men finde sig i, at en ny Byrde blev lagt paa deres Skuldre. Magistraten bestemte, at Lauget skulde holde et Par gode Heste parat til at føre Byens Vandspøjte til Stedet »hvor, Gud forbiude, nogen wlyckelig ildebrand optendis«. Det var Begyndelsen til en kommunal Pligtkørsel, som først ophævedes, da Tærsklen til det 20. Aarhundrede var overskredet.

Af de Rescripter, Paabud og Kundgørelser, som i Tidens Løb udstedtes af Magistraten og havnede paa Vognmandslaugets Bord, kan et stort Stykke Byhistorie aflæses. Vognmanden dukkede op paa snart sagt alle Omraader af det daglige Liv, ved Kongeægt og Renovationskørsel, ved Brand, Postbefordring, Bryllup og Begravelse, ved Bort-

tagelse af hængte Misdædere og Fjærnelse af Pest- og Kole-
ralig. Grænserne for hans Arbejdsmark var de videst mu-
lige. Skelpælene hed Sorg og Glæde, Fødsel og Død. At
følge ham over alle Felter og gennem alle Tidsrum er ikke
gørligt her. Men vi kan sætte os paa Bukken ved Siden af
Kusken og rulle en Tur gennem de gamle Gader. Da vil
vi lære Vognmandens Besværligheder at kende, – og faa et
Begreb om, hvad Staden skylder ham.

BLANDEDE DUFTE

INGEN Mand har følt sig mere ulykkelig end den pæne Justitsraad Knap, da han iført Lykkens Galocher traadte ligeud i Middelalderens København, hvis Fortrin han saa varmt havde forsvaret ved Spillebordet og et lille Glas Punch. Gaden, husker De nok, var et bundløst Dyb af Dynd og Mudder. Lygter var der ingen af. Husene havde Straatag – og ingen Droske var at faa. I Justitsraadens skrækkelige Tilfælde var den sidste Maleur unægtelig den værste...

Det Billede H. C. Andersen tegner af et svundent København, Staden som den tog sig ud paa Kong Hans' Tid,

falder paa den nydeligste Maade sammen med vort Vognmandslaug og dets Oprindelse. Hans blev hyldet i 1481, Lauget oprettet tre Aar forinden.

Men paa et hvilket som helst Tidspunkt indenfor de første tre Aarhundreder, der fulgte efter, kunde Justitsraaden have foretaget sin forvirrede Nattevandring uden at have fundet Tilstandene synderlig forbedrede. Den danske Hovedstad – nu saa pyntelig, frisk og ren – kunde knap nok siges at være vadsket til Nedringet. Reverenter talt var den møgbeskidt.

Et Skrig om at komme af med Skarndyngerne lyder omend dæmpet fra Pligtparagraf Nr. 40 i Vognmændenes ældste Skraa:

»Hver Fredag skal Oldermændene tilskikke saa mange Vogne i hver Gade, som Behov gøres at age Møg af By, hvor det ligger tilhobe skuffet paa Gaden...« Forsømmer han eller de Tilsagte deres Hverv, straffes de med svære Bøder. Og Straffene bliver ikke mildere med Tiden. I 1647 trues der baade med Arrest i Raadstuekælderen, Halsjærn og den spanske Tønde. De strenge Forholdsregler lader os ane, at Vognmændene af et ærligt Sind gjorde hvad de kunde for at den Byrde, der hvilede tungest paa dem: at faa Dagrenovationen væk fra de københavnske Gader, ikke skulde trykke dem helt til Jorden. At kaste den af sig, var der ingen der tænkte paa. Hvervet indbragte dem en sikker Fortjeneste, blot altfor ringe i Forhold til det Arbejde, Magistraten forlangte. Og det gav Kamp, Splid og Irritation. Fra Borgernes Side blev der udvist en saadan Forsømmelighed, at den nærmest maatte betragtes som Sabotage og Haan mod Vognmændenes noble Bestræbelser! ... Sagt uden Blomster: København var

at ligne ved en Augiasstald, og Øvrigheden maatte erkende, at den ikke var nogen Hercules.

Er dette maaske dog en poetisk Overdrivelse. Desværre Nej. De kan overbevise Dem derom ved at dreje ind i den Gade, der bærer Navneskiltet »Det 18. Aarhundrede«, – dør vil De finde Dokumentation. Men tag forinden et velment Raad: Hold Dem for Næsen!...

Hvor morsomt, at vi kan kende vores By igen! Østergade, Vimmelskiftet, de kære to, – ligesaa trange som nu og ligesaa bugtede. Savner vi Butikkerne? Egentlig ikke. Husene er som Helhed bedre og smukkere, Façaderne festlige i deres Dekoration og kraftige Bemaling. Og skønt vi ikke gaar videre end til Rococoens Tid, mærker vi en Bølgering fra Renæssancen; den rammer os med sin Livsglæde og sit varmere Blod... Men vi er ikke ude for at inspicere Strøget. Det byder ikke paa nogen Væsensforskel fra idag, – bortset fra en enkelt broget Gris, som heldigt undgaar Døden mellem to Karosser, der passerer hinanden med Ild under Hjulene.

Nej, det er Smaagaderne vi skal ind i, Stræderne og Gyderne, hvor »de cloakiske Stanke« staar saa tæt, at de hverken kan dæmpes ved Eau de Rose eller dræbes med Vinaand og Klor. Herinde blander sig Byens Miasmer, stiger tilvejs som en fedtet Sky, der ikke kan komme væk over Hustagene, men bliver hængende død i Luften, massiv og ubevægelig, lænket til sit Arnested. Af tusinde ækle Ting er den sammensat. Hver Virksomhed har leveret sit Bidrag til Hovedstadens daarlige Aande. Fra Slagteboernerne kommer den fade Lugt af Blod og friske Tarme, fra Fiskebløderne Stanken af Torsk og Pöckelsild, tilsat et Skud Raadenskab fra det nærliggende Garveri.

Gaderne flyder. I Rendestene sejler en langsom Vælling af Halm, Høsemøg, Fiskefinner og Ajle. Spildt vandblandet Blod fra en Slagters vendte Kar farver paa en Strækning Indholdet rødt ... Noget af Affaldet er fejjet i Bunker. Og hvilket Affald! En Gaardskarl ser sig omkring

med daarlig Samvittighed og skjuler sin Gærning, ved paa Kattens Vis at skrabe Jord henover Stedet. Han har listet sig til at tømme sin Husbonds »Privet« i Skraldets uendelige Bjærgkæde...

At slippe ud til en af Kanalerne betyder et Øjeblikks Lindring. Men kør ikke for langsomt, for ogsaa her ligger Lugtene paa Lur, parat til at sætte efter enhver Trafikant, indhente og kvæle ham. Indrammet af slimede Bolværker flyder den dovne grønne Strøm med sine flade Øer af Latrin og sine oppustede Dyrelig. Aflivede Hunde roterer uendelig langsomt og faar En til at tænke paa gamle Sæl-

skindskufferter, hvis Haarlag kun pletvis er blevet staaende. Katte er der, i Snesevis, røde, sorte, sribede og graa, men sært formindskede i Døden. Kun Rotterne er levende, og for dem er Kanalen et dækket Bord. De piler langsmed de møre Pæle, trækker Kølvandsstriber efter sig eller sidder paa Vagt i deres Huller med griske Øjne og Skægget dypet i unævnelige Delikatesser...

Hvad siger De, – vil De allerede af? Vil De ligesom Justitsraaden hjem til Deres eget Aarhundrede med dets velgørende Renlighed og dulmende Komfort? Ja-ja, De skal komme det. Men indrøm mig først, at Turen var nyttig. De har – om end kun ved Lugtesansen – faaet et Indtryk af det Miljø der var Vognmandens, de Omgivelser han til daglig maatte færdes i.

Vognmanden havde forlængst taget Klemmerne af Næsen, – om han da nogensinde havde haft dem paa. Stanken var ham noget tilvant, og han var ikke alene om at skære sig igennem den. Nej, det var de Kilder, hvorfra den opsteg, Skarnet, Skidtbunkerne, der hobede sig op foran Hvermands Dør, som udfordrede hans Taalmodighed, til den nærmede sig Bristepunktet.

Det er indlysende, at Husejerne ogsaa havde Vedtægter at gaa efter, men de fleste gav dem en god Dag. Tidligt om Morgen, naar Renovationsvognene rullede frem, skulde alt være klart: Fortovet fejlet og Gadesnavset fejlet i Dyng. Men »Plakaten«s Ord lod sig sjældent aflæse i Praksis. Borgerne revolterede mod alle Renlighedsforordninger eller gik over deres Forpligtelser med en Harefod i Stedet for en Riskost. Naar Møgførerens Skralde lød i Strædet, træet og snærende som en Natravns Kalden, var det Arbejde, han lovligt kunde kræve, enten ikke gjort eller gjort om-

sonst. Trækkærrer og Vogne, skrabende Høns og rodende Svin havde atter splittet de Hobe af Affald, som hæderlige Undtagelser blandt Husejere og Gaardfolk i en aarle Time havde givet sig Tid til at stakke. Saa maatte Vognmanden selv til det, før han med en svær Forsinkelse kunde begive sig ind i næste Gyde, »Gang« eller Stræde.

Og nu maa man ikke tro, at det kun var Stadens mest krinklede Indre, de snævreste Vener, som truedes af Spærring; selv Hovedaarerne kom ud for Obstruktion. Omkring 1760 fik Magistraten – der fordelte sine Bandbuller ligeligt mellem Borgerne og Vognmændene – selv et Par ordentlige paa Hattepulden endda fra Allerhøjeste Sted. I første Omgang kræves Gaderne bragt i en saadan Stand, at Hans Majestæts Soldater ikke har nødig »at gaa i« til over Skoene, og faa Aar efter gør man let irriteret opmærksom paa, at Vagtparadens Rute for Smuds og Urenlighed snart ikke er til at passere. Navnlige er det galt i Købmandsgade.

Hjælp det? Sikkert ikke. En ny »Plakat« er maaske nok blevet klistret op, en ny, extra Skarnbøtte hældt ud over Vognmandens syndige Hovede, som var vant til at tage imod og vant til at man lod Kløene vandre, efter den kendte Recept:

*»Og alle de Store de slog de Smaa,
og de lod Pryglene videre gaa...«*

Men Plamasen blev siddende, mørk og uafvaskelig, paa Residensstadens fine Promenadedragt. Den gamle Læge Callisen skrev, da han havde faaet Foden halvt paa det Tørre, i 1807: »København har til alle Tider vedligeholdt det fortjente Rygte, at den har skidne Gader; og ere der

vel faa Stæder i Europa, hvor man anvender mere paa Gadernes Renlighed.«

Med en medfølende Tanke til Vognmændene vilde vor Tid udtrykke det saaledes: Sjældent har saa faa gjort saa meget for saa lidt. For eet er givet: af de mange Penge, som Magistraten øste ud, gik kun de færreste i Vognmandens Kasse.

Der var mange Aarsager til Misèren. Byen med »de cloakiske Stanke« var ikke i Besiddelse af noget rigtigt Kloaksystem, men nøjedes med gamle Render, som man havde taget i Arv fra Fædrene, og som led af en kronisk Forstopelse. Rendestenene var i samme Grad disponerede for Colitis, Fortovene flugtede med Gaden, og Brolægningen var saa daarligt udført, at en enkelt Skylregn fik Dyndet til at skyde op mellem Fugerne, fed som Dejj og sort som Tjære. Med Adresse til dette sidste Forhold citerer Hugo Matthiessen i sine Studier over københavnske Gader en Betænkning fra 1776, hvori Bygningsdirektoratet udtaler, at Hovedstaden »i dette Fag nærmere ligner en sølagtig Landsby end en kgl. Residentsstad«.

Skrækkeligt var det om Sommeren, hvor Støv og Fejemøg rejste sig for den mindste Luftning og drev som en op-hedet Taage mellem Husrækkerne. Men værst havde man det nok om Vinteren, en Tøvejrsmørke naar Smølttevandet skulpede over i Tagenes Trærender, og de hundrede »Drager«, som tjente Nedløbsvæsnet, spyede et grumset Opkast ned over de Ulykkelige, som et eller andet uopsæt-teligt Hverv smed ud i den boblende Syndflod.

Et tungt Ansvar for disse Tilstande laa hos Magistraten, hvis Foranstaltninger var talløse, men for det meste uden Plan. Billedet vilde dog have tegnet sig lysere og mere ap-

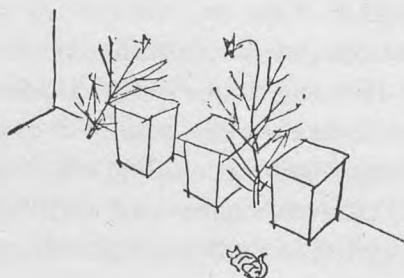
petitligt, hvis Borgerne havde haft mindste Forstaaelse af, hvad der tjente til deres eget Bedste. Det havde de saa afgjort ikke. Deres Forsømmelighed raabte til Himlen, deres Slendrian var grænseløs.

Til Forøgelse af Affaldets Bjærgmassiv bidrog i skøn Endrægtighed baade Mennesker og Dyr. »I 1795 husede København foruden 2202 Heste ikke færre end 1427 Køer, som fandtes indkvarterede i Stadens 300 Brændevinsbrænderier og andet Steds under de uheldigste Forhold; thi der gaves vel næppe en Finkelfabrik saa liden og ussel, at den jo havde Køer, og selv inde i Hjertet af Byen fristede disse elendige Skabninger Livet.« Selv af en gammel Brændevinsbrænder-Slægt maa jeg med Skam slutte mig til, at ogsaa min Familie har ydet sit Bidrag til den særlige Form for Forskønnelse, som Kreaturholdet gav København, – de stadigt voxende Bunker, de ajlegule tilstoppede Rendestene. Og det kan kun være mig en ringe Trøst, at alle var enige, og at Ondet først blev endelig bekæmpet i Aarene op mod vor egen Tid. I Trediveerne talte jeg med et Par gamle veltjente Brændere – Schmidt og Eberth hed de – og de fortalte mig til min store Undren, at der i Hansens Brænderi paa Hjørnet af Skvaldergade og Hummergade endnu i Begyndelsen af Firserne fandtes et Kohold paa 16 Kreaturer, hvoraf Halvdelen var anbragt – paa Førstesalen!

Mens de lænkede Køer brølede i deres trange Baase – de var tit saa snævre, at Kreaturerne ikke kunde lægge sig ned – tumlede Høns og Svin sig frit i Gaderne. Den, som ikke selv holder Høns men kun kender dem i Champignon eller Karri, gør sig ingen Forestilling om, hvad de Sataner kan ødelægge. Datidens Vognmænd vidste det. Med deres evige Skraben splittede de Sammenrivningen for alle fire

Vinde og bragte Skraldemanden til Fortvivlelsens Rand. Det hjalp kun lidt, at Militærvæsenet forenede sine Klager med hans, ovenikøbet med den alarmerende Motivering, at Fjerkræet var ifærd med at underminere Stadens Befæstning. Naturligvis sprang Politimesteren op, rynkede Brynene og lod opslaa en ny Plakat. Men Vægteren som skulde paase, at dens Indhold blev efterlevet, stod brav og støt paa Borgernes Parti. Enhver – og Vægteren saavel som alle andre – havde *sit* lille kaglende Hønsehold at værgе for.

Høns var slemme, men Svinene værre. De løb rundt som selvbestaltede »Rodemestre« i den store fælles Svinsti København, aflagde deres væmmelige Visitkort paa Fortove og Trappestene og blandede sig med Jean de France'erne paa Stadens Strøg. Aviserne vrirmede af Avertissementer om smaa og store Grise som Ejermændene formodede flakkede om, – vi tør tro, i en alt andet end nedtrykt Sindsstemning. For et Svin i Frihed var der ingen Grund til at føle sig deprimeret; men tung maa Tilværelsen have formet sig for dem, der aldrig slap løs. Man sender en medfølgende Tanke til de to Exemplarer, der blev fundet i en Postmesters Jordkælder, indrettet under Forstuen! Den postale Svineholder boede betegnende nok i Skidenstræde...

Vi har været gennem det Hele, Stank og Støv, Skrald og Søle, og ganske naturligt rejser sig Spørgsmaalet: Var København da en hæslig og frastødende By? ... Stillet saa direkte kan det ikke besvares, hverken med et Ja eller et Nej.

Heine skrev engang om Hannover:

*Du milde Gud: hvilken Renlighed!
Her holder man Snavset fra Gaderne.
Prunkende Huse formerer Geled;
man pynter med Omhu – Façaderne.*

Ingen kunde beskyldte Københavnerne for at holde deres Gader rene; deres Forsømmelighed var som vi har set ufattelig, og blev kun overgaaet af deres Letsindighed. De levede paa det nemme »laisser-aller« og var knap nok istand til at oparbejde nogen Skyldfølelse, naar Regningerne blev præsenteret. Det skete med næsten regelmæssige Mellemrum og altid paa en saadan Maade, at det kunde føles. Pest, Kolera og andre Sygdomme listede ind gennem Portene og akklimatiserede sig uden Besvær i den danske Hovedstad. Deres Tjenere, Fluerne, lettede i Millionvis fra Byens Retirader og Rendestene, summede ud som en sodet Sky, ladet med Død og Elendighed. Da trak Vognmanden i sin sorte Dragt med Slag og trekantet Hat, skjulte Hestene under triste Skabrakker og halede Ligvognen ud fra Skuret. Gruelig sørgelig saae den ud, – et Tempel for Forkrænkelighed og Jammer, opstaaet i en Bedemands sorteste Fantasi og ved en Vognmagers Hjælp sat paa Hjul. Korslagte Laarben smykkede Sidefjælene, doriske Søjler med Dødningehoveder som Kapitæl rejste sig fra Fadingens fire Hjørner og støttede en Baldakin, der var mørkere end nogen Uvejrshimmel. Men dette nedslaaende

Køretøj, som nu var indhyllet i en stor Tristesse, formaaede ikke at skjule sin Herkomst. Det var Middelalderens tunge Vogn »Fruekarmen«, som havde udskiftet sine glade Spærlagner med sorte Omhæng, og som nu i Skikkelse af Holbergtidens Ligvogn endelig selv kørte ind i Døden.

Saa standsmæssigt begyndte enhver Epidemi, men naar den for Alvor greb om sig, kom andre Køretøjer igang. Da fik man Brug for alt, hvad der kunde rulle, og da betalte ogsaa Vognmanden sin Skyld ved Hygæas upaaagtede Alter. Mangen Kusk, som havde lettet sine Døde af ved den gabende Pestkule, opdagede paa Hjemturen, at han havde faaet en ny Passenger ved sin Side, en stille gennemsigtig Mand, der ikke svarede, naar man spurgte, og ikke spurgte selv. Han saa blot undersøgende paa Kusken i det sære Øjeblik, da Sveden begyndte at perle paa hans Pande og han gled i et lille skævt Fald ned fra Sædet. Saa satte den Fremmede sig mageligere til rette og tog Tømmerne over i sin egen Haand...

Sygdommene sørgede for Befolkningskontrollen, den røde Hane for Stadens Sanering... Advarende lød om Aftenen Vægterens Sang i de halvdøde Gader:

*Vær klog og smild,
vogt Lys og Ild.
Vor Klokk' er slagen Ti!*

Ved evig Gentagelse mister enhver Advarsel sin Magt, men Forsigtighed med aaben Ild sad de fleste i Blodet; — af dyrekøbte Erfaringer vidste man, hvad der kunde hændes. Og *hvis* det alligevel skete, hvis Aarvaagenheden svigtede eller Uheldet var ude, da ramtes sjældent et enkelt Hus, men flere Gader, ja hele Bydele af Ildens straffende

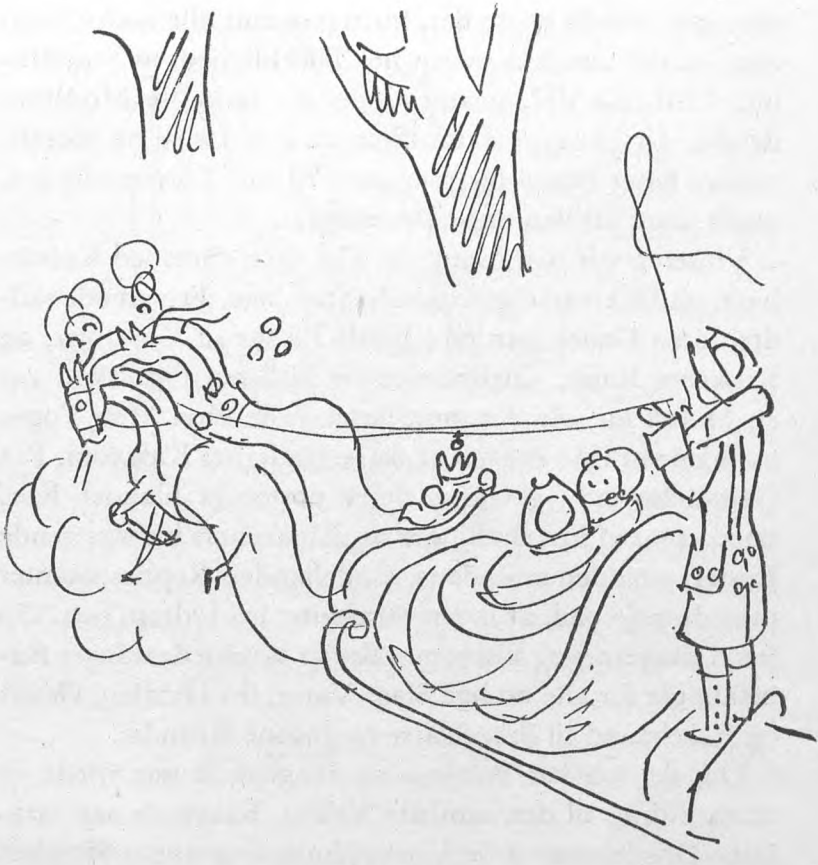
Flammesværd. I disse Katastrofens Øjeblikke følte for en Gangs Skyld alle deres Ansvar. Borgerne kom ilende med deres Brandspande, og Vognmændene – som selvfølgelig havde Pligtkørsel i Tilfælde af Ildløs – styrede deres Sluffer og Vandtønder op mod Luernes buldrende Mur. Men havde Ilden først faaet rigtig fat, var det lykkedes for den at krybe langs de knastørre Træ-Vandreder fra Hus til Hus og snige sig omkring Hjørnet til næste Gade, da var Ulykken uafvendelig. Byens Slukningsapparat var ikke en Skilling værd. Fra Stadens Sprøjte buede sig en afmægtig Straale, større nok i sin Rækkevidde men ligesaa virkningsløs som den der sprang fra den lille Manneken-Pis paa Gammel Torv. Naar Flammerne gennem Dage eller Uger havde buldret og blæst gennem Gaderne, begyndte Genopbygningsarbejdet, og en ny og fornuftigere By rejste sig paa

Tomterne. Huse blev gjort smukkere og ogsaa mere praktiske, Bugter blev rettet ud, spærrende Fremspring endelig sløjfet. For en Tid blev ogsaa Snavset og Smudset henvist til Baggaardene, indtil det atter bredte sig, som en Snyltevegetation har for Vane.

Selve Gadebilledet var i saadanne Ruelsens Perioder malerisk, tiltalende og broget, og Vognmandens Virksomhed var med til at præge det. I 1759 hed det, at Urenligheden ligefrem tvang Folk til at lade sig køre, og Hyrekuskene – som i 1700 havde faaet deres eget Laug – har sikkerlig haft gyldne Dage.

Trafikken var i Forhold til Byens Størrelse af et altovervældende Omfang. Vederhæftige Arbejdsvogne, hastige Postbefordringer, Ligvogne, Karosser (overdaadigt udstyrede) blandede sig med Modens sidste Køretøjer, de lapsede Chaiser, Faëtons og Diabler. At de sidste kørte som Djævle fremgaar alene af Navnet. Men alle de andre – med Undtagelse naturligvis af det florumvundne Dødetempel og de nymodens Portechaiser – gik gladelig med i den vilde Færdselsrytme. En stor Jammer opløftede sig nu og da fra det fredløse Fodgængerfolk, og Myndighederne søgte at bremse Farten bl. a. ved et Forbud mod at jage i Galop, – men det var haabløst. De fornemme Privatvogne gav Tonen an og udfordrede ligefrem Hyrekuskene til at vise, hvad de og deres Bæster formaaede.

Helt usandsynlige Hastigheder naaede man op paa om Vinteren, naar Sneen havde pakket sin bløde Fjerdyne godt op om Hovedstaden og lagt sig hvid over det nære Land. Endelig kom Slædeføret! Klædekister blev aabnet, Skabslaager smækket op, og fra et Duftgemme af Lavendler blev de lune Kanedragter taget frem – de fortryllende

Kaaber med Pelsbesætning af Ilder og de saare kække Husarhuer.

Ved Mørkets Frembrud gled Hyrekuskens Slæde op for Trappen, og i susende Fart gik Turen ud ad Byporten til de uberørte, gnistrende Snesletter. Der kunde man møde Hofkets elegante Kaner, formet som skaalformede Havsnækker og luende af Forgyltning i Faklernes Skær. De kørte,

som man kunde vente det, hurtigere end alle andre, men dog var det vist ikke nogen hel Tilfældighed, at Majestæten, Christian VII, havde vippet sin forhadte Modstanderske, den skrappe Frue Pless, af i en Drive og sporenstrengs ladet hende hjemsende, – til stor Fortrædelighed, sagde man, for den unge Dronning...

Vinteren var den dæmpede Tid, men ellers led København under en stadigt voxende Støjplage. Fremmede skilddrers dens Gader som en ubrudt Række af Køretøjer, og Kuskenes Raab, Vognrumlen og Piskenes Pistolskud var en Molest for selv det mest forhærdede Øre. Men Vognmanden var ikke ene om at skabe Gadernes Kakofoni. Fra Gammelstrand og Gammeltorv opsteg et blandet Kor, sammensat af Fiskekællinger og Æblekoners indtrængende Røster, – og den ambulante Gadehandels Repræsentanter passede nøje paa, at ingen Strækning laa lydtom hen. Op imod Etagerens og Bislagens Ruder smældede skingre Anbefalinger for alle mulige Slags Varer, fra Hvidløg, Østers og Piskebaand til Brøndkarse og grønne Krandsse.

Om det saa var Poesiens og Sangens Muser ydede de deres Bidrag til den samlede Vellyd. Klagende som arabiske Grædekoner drog Visekællingerne gennem Stræderne og rystede Beboerne med en »ny og sørgelig Vise« om det sidste Mord og Misdæderens gruelige Henrettelse. Det var en Digtning, der passede godt til den Gade, vi nu har lært at kende, til Skarnet, Skraldet og det stillestaaende Søle. Men som man i en tilstoppet Rendesten kan finde et Guldkorn fandt man ogsaa i Gadens Poesi et Par Linjer af ædel Støbning og uforgængeligt Værd. Som i et fedtet Glas med grumset Indhold blandede sig netop ved denne Tid de første rige Draaber af Bellmans guddommelige Vin.

MØRKETS GÆRNING

NAAR Natten havde sænket sig og Byen sov, trak endnu en Vogn igennem Gaderne, sort, snusket, alt andet end hyggelig... To Skygger i langskafte Transtøvler sprang ned fra Bukken, smøg sig igennem en aaben Port og vendte efter en lille Tid tilbage med en aflang Tønde imellem sig. De styrtede Indholdet ned i det aabne Vognbassin, satte Tønden paa Plads i et Fjællehus i Gaarden og kørte videre i Skridt til næste Sted.

Det var Natsiden af Vognmandens Dont, en frastødende Bestilling, som det gamle Vognmandslaug aldrig havde

paataget sig. Fra gammel Tid laa den i Hænderne paa de saakaldte Natmænd, med hvem en Husejer kunde akkordere om at faa sit »Privet« eller »Pilatus« tømt. Natmændene var i Forvejen ikke for kønne. Alt »uærligt« Arbejde var dem – og dem alene – betroet. De flaaede selvdøde Heste, fjærnede Hundelig og andre Aadsler og nedtog de ræddelige Levninger af hængte eller parterede Syndere fra Byens Galger og Stejler. Deres saare nyttige Virksomhed blev belønnet med Samfundets dybeste Foragt.

Natrenovationen stod gennem Hundreder af Aar som en uovervindelig Vanskelighed, – et ligesaa væmmeligt som hemmeligt Problem. Ingen havde Mod til at løse det radikalt. Nedarvede Fordomme forbød, at man aabenlyst bragte det paa Bane, – man saae det ikke, man kendte det ikke, – men kunde ikke undgaa at lugte det. Hver Ejendom havde naturligvis sin »Hemmelighed«. Skærmet undertiden af en blomstrende Hyld gæstedes dette »locus privatus« (der var trangt som et Skilderhus) paa Skift af alle Beboerne. Og saa maatte Natmanden iøvrigt om Resten.

Han var ikke, som man skulde tro, en ugentlig eller maanedlig Gæst. Der kunde gaa Aar imellem hans Besøg. Mange Steder klarede man sig ved at nedgrave rummelige Vinfade i Gaarden og at flytte det lille Hus med Hjærtet fra Fad til Fad, efterhaanden som det blev nødvendigt. Men der kom en Dag, hvor selv Gaardspladsen maatte melde »Optaget«, og Rakkerens eller Natmandens Hjælp maatte paakaldes. Var det kommet saa vidt, fik man Kærligheden at føle, den paakrævede Oprensning ramte Borgeren haardt paa Pengepungen.

Om Arbejdets Format kan Eftertiden danne sig et Begreb ved at studere en gammel Natmandsregning, stilet til

Studiegaarden i København Anno 1621. Tømningen varede ved i samfulde fire Nætter og kostede den ikke ringe Sum af 34 Dalere og 11 Skilling plus lidt over 3 Daler for Istandsættelse af et Privet med Skillerum, Døre og Stole, – altsaa et Appartement, der har imødekommet en viss selskabelig Indstilling hos de Audienssøgende. Man tør gætte paa, at Studiegaardens Beboere har tilbragt fire forfærdelige Døgn inter muros. »Natsvendene« har raadet enevældigt over Valpladsen, og de har hygget sig. Pirrende Duft skærpede Appetiten. Man spiste bravt og skyllede dygtigt efter, – 168 Potter Øl vædede de længselsfulde Nedløbsrør! Det bortkørte Materiale aflagde et uigendriveligt Vidnesbyrd om Studiegaardens gode Fordøjelse. Sidste Læs bar Tallet 131...!

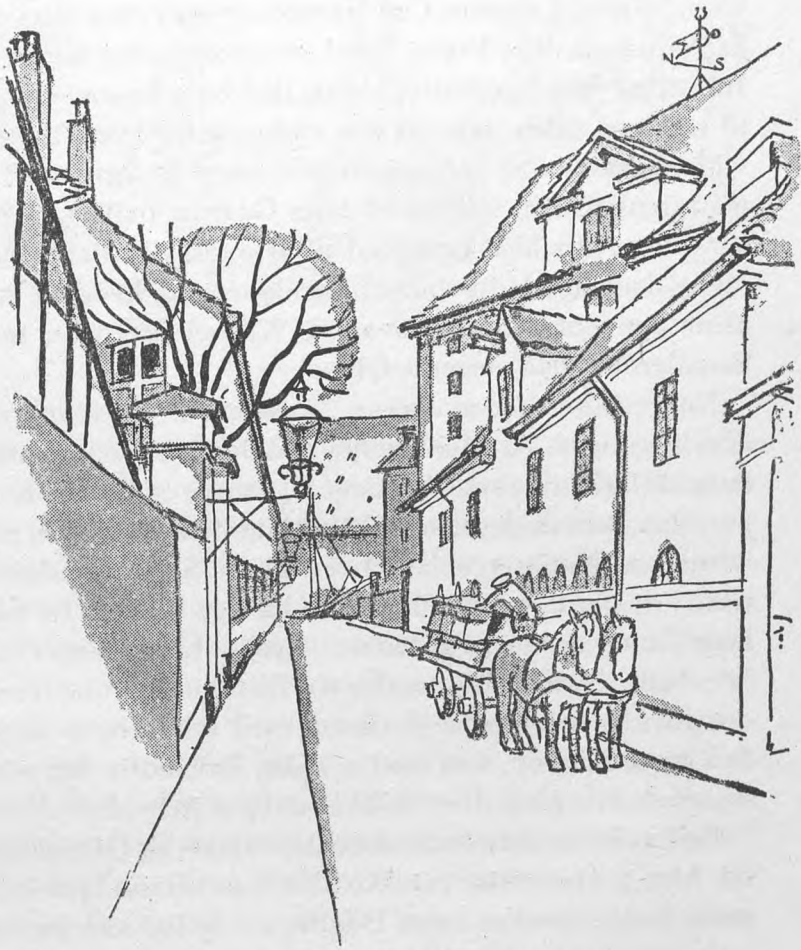
Tilstandene var utilladelige alle Vegne i Europa, og Danmark nød den tvivlsomme Ære at indtage en Plads i forreste Geled. Man lod Skarnet gro omkring sig, og hvis en eller anden – ukendt med det lokale Syn og hævdvundne Skikke – selv forsøgte at muge ud, gik det ham saare ilde. Et Eksempel er hentet fra Helsingør, hvor en Hollænders indgroede Renlighedssans forledte ham til at rense ud under sit eget Privet, som ingen andre vilde tømme. Han skulde have ladt være! For næppe havde Rygtets Trumpet udbasuneret hans foragtelige Handling over Søstaden, før det underhaanden men fra ansvarlig Side blev ham betydet, at han gjorde bedst i at fortrække. Da den skumle Forbryder appellerede sit Tilfælde for Borgmestre og Raad, fik han med klare Ord at vide, at man »for ingen Del vilde samtykke ham til Medborger efter saadan Handel, hvorved han var falden i Rakkerens Embede og havde gjort sig selv til Rakker«. Den uheldige

Bernt Hollænder og vore Venner fra Studiegaarden gendriver paa forskellig Maade den gamle Paastand om, at Renlighed ikke koster Penge. Den kostede tværtimod dyrt, og det skulde vare længe før den blev optaget blandt Borgmesterdyderne.

Om Dagrenovationen kunde man tale, men om Natrenovationen tav man, – Emnet var tabu. Men fra de fyldte eller halvfylde Gruber steg efterhaanden en saa kvælende Stank, at en Reform blev nødvendig. I 1764 fandt en Undersøgelse Sted, og det har ikke været nogen ren Sinecure at sidde i det første »Nødtørftsudvalg«. Kun med Forbehold kan man sige, at Undersøgelsen bragte Afsløringer. Men blottet i Søgelyset laa nu hele det utilladelige System som man hidtil havde tolereret. Enhver vidste, hvordan man havde hjulpet sig hidtil, og faa kunde sige sig fri for Meddelagtighed i den fælles Nedværdigelse.

Billedet var rystende!... Commissionens Indberetning oplyser, at »i ikke mindre end 291 Priveter havde Husejerne indrettet det saa bekvemt, at Spildevandet fra Vandposten løb ind igennem dem og skyllede Indholdet lige ud i Rendestenen«. Hvis man er særlig velvillig, kan man naturligvis betragte denne Fremgangsmaade som et rørende Forsøg paa at foregribe W. C. et. Men det er umuligt at fatte Sympati for dem, der skjult af Nattens Mørke smider Skarnet direkte ud paa Gaden. I de kongelige Stalde paa Slotsholmen var man traditionstro. Dèr tømte man ud i Kanalen, hvor Stadens Priveter – tidligere kaldet Hyskenner – engang havde ligget. Hyskenstræde markerer endnu den Vej, der førte til dem.

Resultatet af Undersøgelsen kom til at berøre den københavnske Vognmandsstand. Hidtil havde Bystyret ikke

kunnet rejse bestemte Krav om Kørsel, ikke engang overfor Natmandsfolkene, der ikke havde nogensomhelst Forbindelse med Laugene. Om Natmændenes Vogne siges der i 1760, at »da disse Vogne ikke have staaet under nogen vis Inddeling eller Forbindtlighed og ikke have kunnet tvinges til at kjøre, uden naar de selv vilde, og for hvem de selv vilde, have mange Indvaanere ofte været forlegne med at faa Urenligheden udkjørt af deres Gaarde, hvilket og haver givet Adskillige Leilighed til at undskylde deres foretagne skadelige Udskylning i Rendestenene, hvorved ikke alene den publique Renovations Kjørsel betynges, men Kanalerne endog meget opfyldes«.

Nu besluttes det at fjerne Aarsagen til Indvaanernes »Forlegenhed«. Af Medlemmer fra Det lille Vognmands-laug, de forhenværende Sandagere, dannes en helt ny Korporation, som under den velklingende Betegnelse »De privilegerede Natførere« bevæbnes til en St. Jørgenskamp mod Priveterne og Rendestenens hæslige Slange. De faar faste Taxter og et særligt Kontor, hvor enhver Husejer kan henvende sig, naar han ønsker sin Ejendoms Grube rensed op. Elve privilegerede Natførere med tolv Vogne udgør den første Fortrop, som med eet Slag forvandler den mest foragtede Gærning til et Stykke »ærligt« Arbejde.

De havde det ikke let i denne Brydnings- og Overgangstid. Mange Husværter var ikke tilsinds at belaste Ejendommens Budget med en extra Udgiftspost og lod som før fem være lige. Femogtyve Aar efter »Natkontorets« Oprettelse havde alene i to Bykvarterer 78 Værter gennem et Tidsrum af 16 Aar aldrig ulejliget Natførerens flyvende Korps!

Den strenge, men svigtende Kontrol, som alle Vognmænd var underkastet, fik ogsaa den nye Korporation at

føle. Det var ikke noget Under, at der var Blod mellem Vognmændene og den let korrumpereede Stab af Politibetjente og Gadefogeder, blandt hvilke de sidste karakteriseres som »det argeste Udskud af Folk, som kan være, hvilke lettelig med et Glas Brændevin eller to Skilling kunne underkjøbes«. Gadefogederne havde Pligt til hver Aften at bringe Politimesteren en Rapport om hvor meget der var bortkørt, men det var i deres særlige Interesse at paa- vise de Bunker, som Vognmændene havde ladet ligge. For »naar disse Gadefogeder komme en Aften og sige, at Vognmændene have *mangveret* meget, faa de denne Berømmelse: du est en brav Karl, du har vel past paa, du skal have noget for din Umag, vil du alle Tider være saa flittig. Hermed animeres dette Folk næste Aften efter at sige dobbelt, ja nogle Snes og hundrede *Fauter*, hvilke, naar de ere Vognmændene foreholdte, sværge de højt og dyrt, saa Stok og Stene maa røre sig, at det er usandfærdigt, som de ere opskrevne for«.

Hvad enten en Vognmand gjorde Dagens eller Nattens Gærning dingledo Lovens straffende Sværd i farlig Nærhed af hans syndige Hovede. Det ramte tit en privilegeret Natfører, naar han ankom til Lossepladsen bag Vor Frelseres Kirke. Havde en fjendtligsindet Opsynsmand noget at indvende mod Læssets Størrelse, kom de gammelkendte Straffemetoder igang. Kusken maatte promenere til Spot og Spe i den ubekvemme spanske Kappe eller gabe i Halsjærnet uden for Raadhuset.

Kun langsomt vandt den Anskuelse frem, at ogsaa den natlige Side af Byens Renlighed maatte passes. Og endnu længere varede det, før man ændrede sit Syn paa den, der paatog sig Hvervet.

Natføreren betragtedes helt op til vort Aarhundrede som en anden Klasses Borger.

Rykker jeg igen tilbage til min Barndom, til Halvfemsernes Gade i Aarhus, ser jeg for mig en forsagt lille Pige, som aldrig spurgte om hun maatte lege med, men stod lidt borte fra Kredsen og ventede paa at faa Lov. »Natmandens Datter«, kaldte vi hende, og hun lystrede Navnet med et lille undskyldende Smil. Hendes Fader var en af dem, der kørte Chocolatevognene gennem de aftenstille Gader ... Jeg føler idag en Lettelse over, at jeg aldrig var med til at drille hende. Men samtidig forstaar jeg, hvad hun dengang repræsenterede. I hendes spinkle og selvudslettende Skikkelse samledes Aarhundreders Fordomme og Uretfærdighed som i et Brændpunkt. Hun bar sin Del af den Foragt, der klæbede ved Mørkets fortjenstfulde Gærning.

VOGNE I DEN GRØNNE SKOV

MED et ikke ringe Bulder var Skæbnens Vogn rullet ind i det nittende Aarhundrede, og som de øvrige Passagerer følte ogsaa Danmark sig en Smule fortunlet. I Øret sad Erindringen om Skærtorsdagsslagets Brag, i Sjælen baade en Smærte og en Løftelse. Store Følelser – større end dem, man ellers vilde vedkende sig – havde rusket i Landet og skaffet sig Udtryk. De havde umærkeligt ændret Livsformen og givet Dagene en anden Rytme. Holbertiden laa ikke saa forfærdelig langt tilbage, men hvor den alligevel var fremmed – og fjærn. Meget skyldte man *ham*, Kome-

diernes Mester og Sædernes vittige Revser. Wilster beskrev i sit Æredigt til hans Minde det Miljø, han havde gennemheglet:

*Hver Mand, som med Kløgt gik i Lærdom til Bund
Latin paa Papiret kun malte,
med Fruerne Fransk, og Tysk med sin Hund
og Dansk med sin Tjener han talte.*

Nu var det forbi. Napoleonskrigene og hvad dermed fulgte havde fuldendt Holbergs Arbejde. Man følte paa Dansk, tænkte paa Dansk, man vidste hvor Hjærtet rettelig havde hjemme.

Hellerikke *konverserede* man, som Bedsteforældrene havde gjort det, men talte jævnt og forstaaeligt til hinanden, – en Meddelelsesform, som den gemene Mand saa længe havde forpagtet.

Hos unge Digtere, der lod sig klippe à la Titus, lod en ny Sprogtone sig høre. Den forekom til at begynde med lidt vel svulmende og ogsaa vel elegisk. Men sligt maatte tilgives de unge Mennesker. Tiden havde endnu sin ene Fod i den følelsesfulde Periode. Knækkede Søjler og vanvittige Violsamlere kaldte sympatisk paa Sentimentaliteten og Taarerne ... Et frisk Pust gik dog netop nu gennem den poetiske Gravlund. Der var for Exempel den unge Oehlenschlæger, Søn af Slotsforvalteren ude paa Frederiksberg. Hvilket Liv og hvilken Livsfylde bruste ikke fra det Sanct Hans Aftensdigt, han just havde udsendt! Gudbevares, nogen Ewald var han ikke, men han forstod at skrive, saa man selv blev draget ind i Poesiens Verden.

I Virkeligheden laa den ikke saa forfærdelig langt borte.
Besteg man den unge Musaførers Vogn opdagede man, at
Strandvejen førte lige til Maalet:

*Hulveien mod Havet
Nedluder saa brat,
Med Skygge begavet,
Med Trær besat.
Her risle saa milde
De Bølger fra Land,
Fra venlige Kilde,
Langt ud i den himmelblaa Strand.*

*Saa langsomt i Sandet
Vi drages afsted ;
Imens ruller Vandet
Ved Hestenes Fied.
Den flagrende Maage
Foer hen over Sø.
Hist stander i Taage
Tycho Brahe, med Bakker, din Øe!*

»De Kiørende« hedder Digtet, og det blev skrevet paa en Tid, da selv den fornemme Portion havde genopdaget Benene og anerkendt dem som et nyttigt og praktisk Befordringsmiddel. Hos Fædrene havde de hovedsagelig været anvendt til Promenadebrug, en ziirlig Præsentations-tur Østergade igennem, men noget saadant var ikke længere *à la mode*. Aarene efter Statsbankerotten havde banet Vej for et Nøjsomhedens Evangelium, der prædikede bedre og mere fortrolige Glæder. Fodturen, der afløste

Promenaden, imødekom Tidens Smag for prunkløse Livsvaner og passede den gode Borgers anstrengte Økonomi.

Vognmændene fik fremfor mange at mærke, at Livremmen var spændt ind. Naturligvis maatte *Arbejdets Kørsel* passes. Men alt, hvad der overhovedet smagte af Luxus, laa dødt. Herskabstjenerne var gaaet med ind i den almindelige *Déroute*, og den konkurrerende Hyrekusk havde lagt den Trekantede og var blevet en beskeden Mand, taknemlig for Tur.

Københavnerne havde selvfølgelig ikke opgivet at more sig, det vilde have lignet dem daarligt. Men det var en Morskab med Maadehold. Om Søndagen tog Borgerskabet ud i Frederiksberg Have, og Hyrekuskene lukrede ikke ved denne ugentlige Forlystelse; de maatte overhovedet ikke vise sig i Frederiksberg Allé. Det var et virkeligt Folketog, som bevægede sig ud til det smukke Slot og den dejlige Have, hvor man fornøjede sig med »To Mand frem –« og andre skyldfri Glæder. Og herligt svulmede Borgermandens patriotiske Bryst, naar den højtelskede Familie steg i Baaden til en dristig Kanalfart mod den kinesiske Pavillon. Flaaden var borte, men eet dyrebart Fartøj havde man dog tilbage, Sjette Frederiks svømmende »Gondol«. Om den slog alle Følelser sammen, naar det rygtedes, at nu gik Landsfaderen – admiralsklædt! – ombord:

*See Sværmen sig paa Stranden
Med Heflighed fremskyder;
Forgiæves hisset Bajonetten blinker.
En trykker paa den Anden.
Man giennem Busken bryder,*

*Paa Græsset gaaes, at ei man sig forsinker.
Thi Dannebrog vinker!
Dets røde Flige sig i Bølgen væde.
Fredrik og Caroline,
Maria, Wilhelmine,
Kostbare Fragt, I alle Danskes Glæde!
Stolt svulmer Purpurflore
Med hviden Kors; thi Kongen staaer ved Roret.*

Men trods al Sparsommelighed – dikteret, tør man sige, af den haarde Nødvendighed – var der en Oplevelse, som man ikke gav Afkald paa: den aarlige Skovtur til Bakken og Dyrehaven, – Kilderejsen, som før var rettet mod Vartov, men nu skulde gaa til Kirsten Piil. Det var Vognmændenes store Dage, Hyre- og Kaperkuskenes fremfor alt. Kusken *kunde* være overflødig. Man kunde ordne sig som vi gør det nuomstunder naar vi lejer en Bil uden Chauffør, og denne Fremgangsmaade, som forlenede Skovturens ædle Vært med en højere Air, har behaget en køre- og ridelysten Herre som J. L. Heiberg:

*For Porten holder
En Vogn fra Busk,
Den bringer os til Skovens Telte.
Mon Skræk jer volder,
At jeg er Kudsk?
O, jeg skal sikkert ikke vælte!
Apollo, som jo var Poeters Drot,
Var ogsaa Kudskes Gud; han kjørte godt...*

Men det var ikke alle, som havde gaaet i Apollos Køreskole, og mange af disse Søndagskuske havnede allerede

paa Udturen i højre eller venstre Grøft, Landevejens truende Alternativer.

Nej sikrere var det at betro sig til Husets faste Vognmand eller, som de fleste maatte gøre det, til en Hyre- eller Kapervogn. De sidste havde deres rummelige Stadelplads ude ved Trianglen, og Tidens Memoirer omtaler dem ikke i altfor rosende Vendinger:

»Det var en meget møisommelig Sag at blive enig om Betalingen med Kusken paa en saadan Vogn, og var man endelig naaet til et Resultat, saa varede det ofte meget længe, inden Kusken kunde faa Vognen tilstrækkelig fyldt: »Den lille magre Herre, han kan saamænd magelig faa Plads endnu,« husker jeg godt som en Yndlingsreplik hos disse alt andet end behagelige Vognstyrere. Ofte tilbragte man en halv Time paa disse umagelige Kjøretøjer under uafslidelige Stridigheder med Kusken, steg saa tilsidst ærgerlig ned af Vognen forat kapres af en Anden,

der til en Begyndelse var sød som Honning, og et Øjeblik efter vor svorne Fjende, fordi vi foretrak Befordringen med en Tredie, der svor ved alle Afgrundens Magter: at han kjørte straks, – et kun altfor ofte svigefuldt Løvte...«

Det er den rare gamle Schorn, der har efterladt os denne Skildring, og de drøbende Ventetimer ude ved Trianglen har siden givet ham Stof til stille Eftertanke. I min Bog-samling staa den schornske Familiebibel, og jeg formoder det er ham, der har understreget et Skriftsted om Taal-modighed...

Var man endelig paa Hjulene, og skulde man starte fra den indre By, kunde det have sit Besvær at slippe ud gennem Portene. Paa Ravelinen kunde to Vogne næppe passere hinanden, og i selve Portgabene dannedes sande Færdselspropper af Vogne, Heste og halvmaste Fodgængere. Brolægningen var heller ikke for køn. Den gamle var opbrudt, og det varede længe før Magistraten kunde bestemme sig for en ny. Paa mange Gader var der anbragt Afvisere for Vognkørsel.

Det var vidunderligt at slippe ud i det Fri, og særligt da, hvis en mild Morgenregn havde dæmpet Støvet. Men ellers tog man med godt Humør denne Sommerplage med. Agemelet kunde staa saa tæt langs hele Strandvejen, at Landskabet kun kunde anes, og Vandvogne var endnu et ukendt Begreb. Derved lukrerede Skovshovedfiskernes Unge, som mødte de støvede Københavnerne ved Indgangen til Dyrehavsbakken, parat til for en Skilling at give dem en Omgang med Klædesbørsten.

Bakken, Charlottenlund, Dyrehaven, – hvilken Sum af Erindring, levende i mangan Københavner, til han for sidste Gang lukkede sine Øjne, fastholdt, saa længe dansk

Sprog tales, af vore Digteres Vers. Oehlenschläger lagde hele sit unge Overmod i Emnet, Heiberg glemte næsten sin Ironi og Aarestrup gennemglødede hver Detalje med sit varme Blod for derpaa at lade den flyve ind i Digtet lettere end nogen Sommerfugl. Han har ogsaa faaet Kusken med i Tidens og Stedets fortryllende Sceneri:

*Ved Huset her, hvad Færdsel og Liv
Imellem Hjul og Stænger!
Der Kusken staar og med sin Kniv
Rugbrød til Hesten flænger.
Herren, med et sagte Tryk,
Hjælper en Frøken fra Trinet;
Tjeneren, med krummet Ryg,
Ta'er Flasken op af Skrinet.
Ingen Plads i Haugen, tænk!
Og intet Bord i Stuen!
Manden løber med en Bænk,
Og med en Nøgle – Fruen.
I det Skumle
Mellem Humle
Theemaskinen luer blank,
Og den Søde
Henter Fløde
Sneehvid klædt og rank.*

Sommerens Tur i det Grønne var en strømmende Række af Glæder, mod hvilke de smaa Fortrædeligheder som kunde opstaa var for intet at regne. Og man fordelte skønsomt Fornøjelserne efter Familiemedlemmernes Alder og Temperament. Madkurvens Indhold fristede alle. Middags-

søvnen husvaledede de Ældre, og Skovens Tæthed drog de Unge til sig, – Han i kanelfarvet Kjole og med Spanskrørstok, Hun henrivende med sin lille Schäferhat og klædt i »Modens Baand, *Couleur de paille*«. Hvad Ungerne angaar, var de væk med det samme. Halvdelen lænket til Mester Jakels Telt, Resten hvirvlet langt ind i Himlen af Kastingernes Kurve.

I Maaneskin kørte man hjem, dødstrætte men fuldkommen lykkelige. Børnene sov med Tørklæder bundet op om Hovederne for Natteflugtens Skyld, de Voxne istemte en Fædrelandssang, for at holde sig vaagne, lod den falde paa Halvvejen og begyndte ogsaa at nikke...

Ved Slukefter standsede Vognen op og sluttede sig til et ventende Tog af Bondevogne, »Kaffemøller« – Kapervognenes Kælenavn! – og enkelte private Ekvipager. Her drak man et Glas Punch eller et Krus Øl med en Pind i, – det var Dagens Afslutning, Skovturens sidste Ritual. I Kro-dørens Lysfelt kom Turens glade Giver tilsyne med et Glas til Kusken. De bød hinanden Tak for en dejlig Dag og sagde »paa Gensyn næste Aar«.

Ingen af dem anede, at det var de gamle Vognes Gravøl de drak, at en tusindaarig Udvikling i Vognens Historie netop nu var afsluttet og en ny begyndt. Samlet i Karavannen uden for Kroen, stod de Køretøjer, der skulde dø, uvidende om deres Skæbne som Dyr der føres til Slagtehuset. Dér var den gamle Pindevogn og den klodsede Karret, »den holstenske« med sin Kurvefletning og sine fire umagelige Agestole. Og der var til og med et Par tunge Wienervogne, hvis Karosseri stadig paa den gammeldags Manér var hængt op i tommetykke Læderremme. Men under Fadingen paa »de fremskridtsvenlige« skjulte sig

den nemme, tilsyneladende saa ubetydelige Indretning, der skulde ændre det hele Billede: Vognfjedrene var opfundet, og Vejen dermed banet for en ny Tid og nye Vogn typer, større Sikkerhed og større Fart. Tilværelsen paa skyndede sit Tempo og gjorde sig klar til ved næste Sekelskifte at møde den største af alle Revolutioner: Motor driften, det selvdrevne Køretøj.

Her ender for mit Vedkommende Vognens Spor. Jeg har prøvet at følge det fra den første Begyndelse, og lang har Rejsen været. En Mand paa en Vogn er et af de første Billeder vi ser, naar vi forsøger at trække vor Kulturlinje op. Det siger os ikke saa lidt om hans Betydning.

Fremtiden kender vi ikke. Men Fortiden kan vi efterforske, – dens Vej blev aldrig helt pløjet ud:

*Der staar endnu et Billed for vort Øje :
den gamle Hervej langs to brune Høje, –
en Jættepiges faste, delte Barm
i Smug omslynget af en dristig Arm.*

Kuske, Krikker og Køretøjer

Denne Bog er udsendt af Københavns Vognmands­laug i Anledning af Laugets 475-Aars Jubilæum den 29. April 1953. Bogen er sat med Monotype Baskerville og trykt paa Featherweight i Det Berlingske Bogtrykkeri.

